

Percepcija društva i okoliša: desetljeće poslije Nekoliko usporednih pokazatelja istraživanja 1986. i 1998.

Ivan Cifrić

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

U članku se uspoređuju rezultati istraživanja iz 1986. ($N=521$) i 1998. godine ($N=577$), provedenih na uzorcima studenata i srednjoškolaca u pet područja: obrazovno, medicinsko, strojarstvo, tehnološko, agronomsko, tj. u pet fakulteta i njima srodnih srednjih škola u Zagrebu. Autor istražuje je li s promjenom tipa društva došlo do promjene mišljenja mladih. Uspoređuju se odgovori zajedničkih pitanja u oba istraživanja.

U prvom dijelu rada autor navodi neka obilježja promjena u svijetu proteklog desetljeća, uključujući i traganja za novim vizijama svijeta. Posebice ističe tranzicijske promjene u Hrvatskoj (u odnosu na stanje prije 1990.): promjene političkog sustava, institucionalna organiziranost u zaštiti okoliša, promjene sustava vrednota.

U drugom dijelu su usporedbe rezultata istraživanja o interesu za zaštitu okoliša, percepciji idealnog društva, zagađenosti, ekološko-razvojnim pitanjima, akutnim problemima u zaštiti okoliša, ulozi različitih aktera u zaštiti okoliša itd.

Rezultati pokazuju da se ne razlikuju percepcije ispitanika većine percipiranih problema u oba istraživanja. Mladi preferiraju društvo koje smanjuje ekološki rizik i štedi prirodne resurse. Autor zaključuje da se usprkos promjenama u hrvatskom društvu, u ekološkoj svijesti mladih nisu dogodile radikalne promjene. Promjene se odnose na nekoliko praktičnih problema: prednost imaju društvene promjene i radna mjesta; akutni su zagađenje zraka, smeće i smanjenje obradivih površina.

Glavne riječi: zaštita okoliša, Hrvatska, idealno društvo, mladi, razvoj, tranzicija, vrijednosti

1. UVODNO

Promjene socijalne okoline i prirodnog okoliša mijenjaju se brže nego promjene vrijednosti društvene svijesti i općenito čovjekovo ponašanje.* Štoviše, čovjek želi promjene svijeta a sam se nije sklon mijenjati. Tako se u okolišu sustavno i postupno povećavaju antropogene tvorevine (što je naročito zamjetno u posljednjih nekoliko desetljeća), a antropogena dimenzija ostaje nepromjenjiva. Znanstvenim znanjima čine se brzi proboji u razne dimenzije okoliša, a socijalnim znanjima veoma spore društvene mijene, pa promjene tehničkog svijeta daleko nadmašuju socijalne promjene.¹

* Članak je napisan u sklopu projekta Zavoda za sociologiju »Socijalnoekološki i modernizacijski procesi u Hrvatskoj« (130700).

1 U misteriju života i čovjeka kao dijela svemirske evolucije ili pak kao božjeg su-kreatora, nije nerealan postojanje neotkrivenog tajnog koda po kojemu čovjek mijenja svoj okoliš tako da u pogodnom »trenutku« promijeni i sam sebe i tako promijenjen može nastaviti svoj pripremljeni boravak. Možda se čovjek mijenja brže nego što mislimo, samo s posljedicama koje nazivamo bolest. Bolesti bi možda mogle u jednoj drugačijoj znanstvenoj paradigmi poslužiti kao »mjerilo« čovjekove biološke mijene. S njom vjerojatno slijede i duhovne. Za razinu svakodnevnog razmišljanja to naravno djeluje naivno i jednostavno. Međutim, sve složeno ima jednostavne ključeve.

Posljednje desetljeće za neka društva znači uistinu revolucionarne promjene. To se, primjerice, u Jugoistočnoj i Istočnoj Europi poglavito odnosi na promjene u smjeru demokratizacije društava, kojima je uzor zapadnoeuropsko društvo. Riječ je o tranzicijskim društvima, a hrvatsko društvo jedno je od tih društava.

Budući da je ranije (1986) u socijalističkom društvu (u kojemu je Hrvatska bila jedna od federalnih jedinica), kao i u današnjem (1998) demokratskom i kapitalističkom društvu (u kojemu je Hrvatska samostalna država) istraživana percepcija različitih socijalnoekoloških problema, postoji mogućnost usporedbe istraživačkih rezultata u promijenjenom socijalnom kontekstu. Riječ je o promjenama tijekom jednog desetljeća. Dakle, ne radi se o istraživanju društvenih promjena, koliko se uistinu promijenilo društvo s promjenom društvene nomenklature, nego o percepciji izabranih pitanja u dvije vremenske točke. Prije usporedbe naznačit ćemo neke momente promjena u svijetu i Hrvatskoj kao općeg socijalnog konteksta.

2. SVIJET U POSLJEDNJIH DESET GODINA

Rasprave o tome mijenja li se svijet mogu se sažeti u dvije suprotne teze. Prema jednima događaju se velike promjene na različitim poljima (od povezivanja svijeta do znanstvenih i tehnoloških proboja) koje potvrđuju promjenu u cjelini; prema drugima svijet se u osnovi nije promijenio, jer su ostali nepromijenjeni odnosi struktura (moći, gladi, nepismenosti, zagađivanja okoliša, kao i položaj čovjeka), dakle riječ je samo o nekim korekcijama. Naravno, mogli bi se redati pozitivni i negativni učinci 20. stoljeća (Cifrić, 1998a) imajući svakako na umu kriterij po kojemu procjenjujemo uspjehe ili neuspjehe. Bez obzira na raznolikost mogućih kriterija po kojima vrednujemo promjene i postignuća, nedvojbeno je da su u objektivnim promjenama kao i refleksiji istodobno nazočna dva načela: načelo »dobra« i »zla«, odnosno »života« i »smrti«. U tom smislu teško je govoriti o velikim promjenama i čovjekovom boljitku. Neprekidno je nazočna igra »erosa« i »thanatosa« i čovjekova konstruktivnost i destruktivnost (Fromm, 1981), odnosno »kulturi života« i »kulturi smrti« (Evangelium vitae) koje se mogu prepoznati na različitim razinama civilizacijskoga i čovjekovog života i kao ideje »biofilije« i »nekrofilije«. Jednako tako može biti upitno hoće li načelo dobra potisnuti načelo zla ili se ta »misterijska igra« ljudske kreativnosti nastavlja do konca ljudskog roda.

2.1 Nove vizije svijeta

Posljednjih desetak godina obilježavaju intenzivna traganja za novim uzorima (paradigmama) života i ustroja svijeta. Čovjek je oduvijek »sanjao« o idealnom svijetu i boljem životu. Jedni su nastojali održati postojeći poredak, kao i što to čine danas, a drugi stvoriti novi savršeniji. Onima što uživaju blagodatni poredak je dobar, a onima što su prikraćeni poredak je uvijek loš. To potvrđuje i povijest socijalnih utopija i utopijskog pokreta (Woskamp, 1985; Saage, 1996). Za razliku od prošlih stoljeća, krajem 20–og nije više riječ o slobodi duha koji utopijski razmišlja kao Platon, T. More, T. Campanella, itd. koji su suprotno od stvarnosti slobodno oblikovali misao o utopijskom, idealnom svijetu kao »slobodnom svijetu«, nego je riječ o znanstveno i tehnološki uvjetovanim vizijama (G. Orwell, A. L. Huxley) mogućeg svijeta kao »svijeta prisile«. Sve vizije i njihove intonacije što ih danas možemo pročitati ne proizlaze iz neovisnog ljudskog duha koji bi slobodno oblikovao sliku novog svijeta i velika očekivanja, nego iz prisile stvarnosti. U tom pogledu za njih možemo reći da stvaraju

predprogramirani svijet uvažavajući nužne promjene dosadašnjeg društva i ugrađujući znanstvene spoznaje kao nove razvojne mogućnosti. Globalni svijet postalo je toliko lokalno da ne može radikalno iskoračiti, kao što je to mogao još u prošlim stoljećima, barem »eksesno«. Taj eksces je omogućavala sasvim drugačija pozicija aktera nego što je današnja, koja ga je unutarnjim motivima poticala, a danas ga izvanjskim prisiljava i usmjerava u budućnost.

S pravom se može postaviti pitanje: zašto bi se svijet radikalno mijenjao ako se može popraviti; zašto bi ga uopće trebalo mijenjati ako će ponovno nastati nezadovoljstvo i ponovno postati upitna ta konstanta odnosa unutar svijeta – njegov hijerarhijski ustroji sa svim posljedicama za život ljudi? Poredak i promjena! Čarobne riječi oko koje se uvijek okupe nove snage i ideje. Tako je i danas krajem 20–og stoljeća.

Novija razmišljanja o budućnosti polaze od kritičkog valoriziranja i negiranja razvojne paradigme Moderne (u kojoj istodobno postoje različiti svjetonazori i razvojne koncepcije nastale tijekom povijesti), ali na njezinim temeljima oblikuju nove ideje za etabliranje ključnih strukturnih promjena. Nije riječ o novom kategorijalnom aparatu i interpretacijama stanja nego o vizijama života utemeljenim na objektivnim procesima. Ilustracije radi, spomenut ćemo ih samo nekoliko.

– Neke od njih pronalaze uporišta teoretskih razmišljanja u promjenama svijeta rada i iz toga nastoje oblikovati novu viziju društva kao »društva građana« a time i svijeta (Beck, 1999);

– Drugi polaze od znanstvenih rezultata prirodnih znanosti i novih »bazičnih« tehnologija, ponajprije biotehnologije, pa na toj činjenici grade tezu o najvažnijem obilježju skore budućnosti – **biotehnološkom stoljeću** (Rifkin, 1998);

– Treći promatraju nešto duži kontinuitet modernog društva i zamjene paradigmi što se na izvjestan način »poklapaju« s nadolascima novih stoljeća, pa očekuju nakon 20. »stoljeća ekonomije« 21. »**stoljeće ekologije**« (Weizsäcker, 1999);

– Četvrti opet inzistiraju na značajnim duhovnim promjenama modernog svijeta »od pojave prema temelju«, od nihilizma prema pravim vrijednostima i istini, navještaju u sljedećem tisućljeću potvrdu univerzalnih religijskih vrijednosti, tj. »**kršćansko doba**« (Fides et ratio, 85);

– Ako je već riječ o vizijama i očekivanjima, onda ne treba zaboraviti niti onaj dio svjetskog pučanstva koji ne razmišlja toliko »vizionarski« kao u modernom svijetu i koje od idućeg stoljeća teško da može očekivati više od nade u očuvanje golog života i egzistencije.

Na taj način jedan dio svijeta – razvijeni i bogati, najčešće pritisnut problemima razvoja, traži i očekuje nove izlaze, a drugi – nerazvijeni i siromašni, čeka svoju budućnost u jadnom opstanku ili u najboljem slučaju priželjkuju sadašnje materijalno stanje bogatih.

U teoretskom pogledu u sociologiji i srodnim znanostima susrećemo veoma šarolikom terminologiju kojom se opisuje stanje današnjeg društva (Pongs, 1999). Zato ima smisla pitati znademo li uistinu u kakvom društvu živimo, kako ga nazivamo? Imamo li u vidu nekolicinu znanstvenih autoriteta u društvenim znanostima, od kojih svaki ima svoje objašnjenje društva, teško možemo znati u kakvom društvu živimo. Čovjek nema jednu važeću teoriju koja bi mu olakšala nove razvojne pravce i praktične korake za budućnost, ali zato može imati zajedničku paradigmu. Iz šarolikosti ključnih pojmova logično slijedi nastavak spektra vizija budućnosti. Čini se da je Hans Küng

u pravu kada ocjenjuje da je cijelo 20. stoljeće zapravo postmoderno traganje za novim paradigmama (Küng, 1992). U polju teoretskih mogućnosti izbora, praktične odgovore donosi politika.

2.2 Tendencije nakon Ria

Nakon Konferencije UN u Rio de Janeirou na svjetskoj ekološkoj sceni povećana je međunarodna aktivnost na različitim poljima u cilju smanjivanja zagađenja, štednje prirodnih resursa i regulacije odnosa među državama. Temelj tih aktivnosti predstavlja »Agenda 21« (Keating, 1994). Na svjetskim skupovima pozornost je usmjerena naročito na pitanja ljudskih prava (u Beču 1993), porasta svjetskog pučanstva (u Kairu 1994), socijalnim pitanjima (u Kopenhagenu 1995), ženama (u Pekingu 1996), gradovima (u Istambulu 1997) te klimatskim promjenama (u Kiotou 1997; Buones Airesu 1998). Svi ti skupovi potvrđuju porast svijesti o globalnoj ugroženosti života na Zemlji i potrebi zajedničkog učinkovitog djelovanja modernih nacija. Novost u svemu tome jeste porast prihvaćanja uloge nevladinih organizacija, »civilnog društva«.

Naravno, sve to prati kontinuitet plemenskih, nacionalnih, kulturnih, regionalnih, itd. sukoba. Jedni su motivirani učvršćivanjem moći i usmjereni na osvajanja, a drugi motivirani oblikovanjem vlastitog (kulturnog, političkog) identiteta. U globaliziranom svijetu globalizira se ideja »mi«, a unutar društva »ja«. Svijet nedvojbeno ide svojim dosadašnjim tijekom tehnološkog progresa (naročito u biotehnologijama i gentehnologijama) s demokratskom opcijom liberalnog društva (uključujući tranzicijske zemlje), ali i sustavnog razaranja okoliša (od svakodnevice, povećane potrošnje resursa do ratnih posljedica). Zato je potrebno, a to danas ističu i velike međunarodne korporacije, štititi prirodne resurse, smanjiti potencijale opasnosti, potrošnju energije i izgrađivati sustave usluga. Ukidanje trenda globalnog razaranja, početak revolucije učinkovitosti (s ekonomskim i ekološkim dobitcima) i educiranje proizvođača i potrošača mogu osigurati perspektive, a ideja »raznolikosti« nasuprot »jedinstva« svijeta pridonijeti civilizaciji 21. stoljeća (Weizsäcker, 1999:108–109).

Ukoliko bismo postavili pitanje što se promijenilo nakon Ria, tada bi pojednostavnjen ali realističan odgovor glasilo: unatoč brojnim znanstvenim i političkim skupovima (koji su nastavili problematizirati stanje svijeta) i diplomatskoj aktivnosti (koja je nastojala usuglasiti nacionalne interese i standarde), nije se ništa posebno dogodilo niti značajno promijenilo.

3. PROMJENE U HRVATSKOJ

Pored navedenih promjena na globalnoj razini, spomenut ćemo neke značajnije promjene u hrvatskom društvu koje pružaju osnovu razumijevanja i tumačenja eventualnih promjena istraživačkih rezultata. Promjene su uvjetovane nasljeđenim strukturama i sustavima vrijednosti (utjecaji tradicije, kršćanstva i socijalizma), kontinuitetom modernizacijskih procesa što su zahvatili Hrvatsku već ranije, novim valom međunarodnih režima i činjenicom domovinskog rata.

3.1 Tranzicijske promjene

O tranzicijskim promjenama može se opsežno referirati. O nekim aspektima to je već učinjeno u sklopu rada na projektu (Cifrić/Čaldarović/Kalanj/Kufrin, 1998). Ovdje ćemo podsjetiti samo na nekoliko važnijih činjenica za kontekst rezultata obaju

istraživanja: promjene sustava vrijednosti, institucionalne promjene, ekološke udruge i na kraju sociološka istraživanja.

Istraživanje 1998. godine provedeno je u drugačijem političkom, ekonomskom i socijalnom sustavu, različitom od onoga u 1986. godini; svakako s napomenom da postoje teške posljedice rata. Međutim, sama činjenica da je došlo do ove promjene ne jamči i promjene općih nazora i stavova ispitanika o pojedinim pitanjima i percepcije odnosa društva i okoliša.

Ranije društvo obilježavao je jednostranački sustav, a današnje hrvatsko društvo višestranački sustav. Na političkoj sceni je oko sedamdesetak političkih stranaka različitih teritorijalnih razina, iako svega nekolicina stranaka čini stranačku političku nomenklaturu. Politički pluralizam otvorio je mogućnosti, do sada više teoretske nego praktične, opcijskih kompetitivnih razvojnih programa.

Tržišnost je danas daleko značajniji čimbenik odnosa u gospodarstvu, iako je još uvijek istaknuta uloga države; u nekim djelatnostima izrazito. Promjena sustava nije donijela neke novine niti financijska poboljšanja. Primjerice, znanost, obrazovanje, itd. ostali su u okvirima proračunskog planiranja sredstava, tj. kao i ranije s najnižom stopom proračunskog izdvajanja u Europi – ispod 3%.

Neobično važna nova činjenica (ponekad relevantna za slobodu izražavanja i u istraživanjima) je ta što je legitimirana sloboda udruživanja građana, govora, ljudskih prava itd. Demokracija je postala vidljiva u segmentu inicijativa pojedinaca i skupina, bez obzira na to što neke od njih nailazile na praktične prepreke različite vrste.

3.2 Promjene društvenih vrijednosti

Vrijednosni sustav je veoma značajan kontekst u kojemu pojedinac, kolektiv ili cijelo društvo oblikuju svoje nazore i kriterije procjenjivanja odnosa općenito društva i okoliša, a onda i stavove o pojedinačnim pitanjima. Svaki takav vrijednosni sustav relativno je stabilan, hijerarhijski ustrojen skup socijalnih i religijskih vrednota koji funkcionira unutar nekoga društva na razini institucija, pojedinaca i skupina. U društvu mogu na različite načine funkcionirati paralelni sustavi vrijednosti, koji se odražavaju u čovjekovom ponašanju kao dvostrukost ili podvojenost čovjeka u javnom životu i privatnom životu, a što je vidljivo u konkretnim (osobito moralnim) postupcima.

Paralelni sustavi vrijednosti obilježavaju prethodno društvo kao i današnje društvo.

Ako bismo u najopćenitijim crtama ukazali na promjene što su se zbile na polju društvenih vrednota, tada bismo opisali legitimne sustave vrijednosti u jednom i drugom društvu (sustavu), ali i one paralelne sustave vrijednosti.

Za ranije društvo bila je karakteristična »egalitarno–kolektivistička« (jednakost, solidarnost, kolektivizam, državno/društveno vlasništvo, planiranje, internacionalizam) a za današnje »liberalno–individualistička« (sloboda, jednakost, privatno vlasništvo, takmičenje, tržište, pojedinac) komponenta vrijednosnog modela (Hillmann, 1981:66; Parsons, 1971:40). Naravno modeli su uvijek dominantne konstrukcije s iznimkama. Legitimiranost neke od vrijednosnih komponenata nipošto ne znači da u dotičnom društvu makar djelomično ne funkcioniraju elementi druge komponente. Možda je dobar primjer funkcioniranja tradicionalnog sustava vrijednosti. On je posto-

jao u ranijem društvu kao i danas. U ranijem društvu on se oslanjao ne samo na društvenu tradiciju nego i na religiju – u Hrvatskoj Katoličku crkvu i njezine vrijednosti, jer je i sama tradicija oblikovana pod utjecajem kršćanstva.

Tranzijski ciljevi i transformacijske promjene ukazuju na tendenciju »smjene« ovih komponenata: »egalitarno–kolektivistička« ustupa mjesto »liberalno–individualističkoj« komponenti.

Danas se u hrvatskom društvu može prepoznati nekoliko vrijednosnih sustava koji se temelje na objektivnim strukturama i svijesti stanovništva. To je posljedica činjenice da, usprkos bitno različitom političkom sustavu ranije i danas, hrvatsko društvo nije bilo zatvoreno društvo u predmodernom (patrijarhalnom) niti u »blokovskom« smislu. Naime, hrvatsko društvo jeste moderno društvo, usprkos zakašnjoj, pa i naknadnoj modernizaciji (Rogić, 1996). To važi i za prethodno razdoblje do 1990. godine. Danas se hrvatsko društvo može promatrati kao tradicionalno društvo s tradicionalnim vrijednostima i kao moderno društvo s modernim vrijednostima. Moderne vrijednosti kao i neke tradicionalne koje su ranije bile potisnute iz sfere javnosti (primjerice, nacija i religija) društveno su legitimirane. Odnos tradicionalno – moderno danas se može analizirati kao odnos privatno – javno. Naime, socijani (ekonomski) uspjeh pojedinca u Hrvatskoj za sada je više poduprijet djelovanjem tradicionalnih vrijednosti (primjerice, obitelj, srodstvo), a moderne vrijednosti (primjerice, tržište, privatno vlasništvo) otvaraju im prostor javnog utjecaja. Transformacijske promjene djeluju na oblikovanje mješovitih vrijednosnih struktura. Empirijski je na primjeru jednog modela (Inglert, 1989) utvrđeno da pored »materijalista« i »postmaterijalista« postoje i mješoviti tipovi (Štulhofer i Kufrin, 1996).

Što se tiče promjena u edukaciji u cjelini (od školskog sustava do javnih medija) ne vidimo takvih promjena koje bi pretpostavljale bitne pomake u percepciji mladih ranije i danas, iako se mogu analitički utvrditi neki curricularni pomaci. Ako su primjetne značajne promjene kod mladih, više bismo ih pripisali tijeku modernizacijskih promjena općenito nego edukacijskom sustavu.

3.3 Institucionalne promjene

U području zaštite okoliša Hrvatska je naslijedila zakonodavstvo bivše SFRJ u kojoj je problematika zaštite okoliša i prirode bila uređena u preko 350 zakona i podzakonskih akata. Kao i ostale zakone tako i ovom području Hrvatski državni sabor postupno je mijenjao (Zaštita, 1995). Pravno uređivanje zaštite okoliša je u tijeku. Danas ovu problematiku uređuje oko 60 zakona i još toliko podzakonskih akata. Ne radi se samo o novelaciji zakona nego i o novim potrebama normativnog uređenja nekih pitanja što se pojavljuju s naslova objektivnih činjenica ili usuglašavanja s nekim međunarodnim zahtjevima i standardima. (Primjerice, regulacija proizvodnje genetski modificiranog bilja. Dnevni tisak izvještavao je o prosvjedima zbog uzgoja genetski modificiranog kukuruza).

Navest ćemo nekoliko najvažnijih odredbi, odnosno pravnih uporišta što se odnose na zaštitu i korištenje prirode i okoliša. (1) Očuvanje prirodnog i kulturnog bogatstva Hrvatske i korištenje tim bogatstvom u nadležnosti je Sabora RH (Ustav, čl. 2); (2) »Očuvanje prirode i čovjekova okoliša« jedna je od deset najviših vrednota ustavnog poretka RH (čl. 3); (3) Bez obzira na sva jamstva privatnog vlasništva Ustav utvrđuje dva ograničenja. Prvo se odnosi na ograničavanje korištenja u cilju općeg dobra:

»Vlasništvo obvezuje. Nositelji vlasničkog prava i njihovi korisnici dužni su pridonositi općem dobru« (čl. 48, stav 2).; drugo se odnosi na ograničavanje vlasničkih prava ili oduzimanja vlasništva »radi zaštite interesa i sigurnosti Republike, prirode, ljudskog okoliša i zdravlja ljudi« (čl. 50, stav 2); (4) građanima i svakome zajamčeno je pravo na zdrav okoliš (Čl. 69). U znanstvenoj i stručnoj literaturi rijetke su rasprave i komentari o zakonodavstvu u zaštiti okoliša u Hrvatskoj. Iznimka je svakako dobar pravnj priročnik skupine autora (Lončarić–Horvat, 1997).

U Republici Hrvatskoj je do osamostaljenja postojala upravna i društvena organiziranost u zaštiti okoliša koja je proizlazila iz organizacije vlasti i nadležnosti SFRJ. Na razini Sabora (u Vijeću općina) djelovali su Odbor za prostorno uređenje, stambeno-komunalnu politiku te zaštitu čovjekove okoline, republički savjeti za zaštitu prirode, zaštitu spomenika kulture te za pitanja zdravlja, zdravstvene i socijalne politike i rada. Nadležno resorno tijelo Vlade (Izvršnog vijeća RH) bio je Republički komitet za građevinarstvo, stambene i komunalne poslove i zaštitu čovjekove okoline u okviru kojega je djelovao Zavod kao stručno tijelo (Izveštaj, 1987:108). Na razini SFRJ zaštita okoline bila je od 1984. godine na razini Ministarstva kao u mnogim drugim zemljama (Jörgens, 1996:76–78).

Nakon uspostave samostalne države Hrvatske zaštita okoliša je u sastavu Ministarstva za graditeljstvo, prostorno uređenje, stambeno-komunalne poslove i zaštitu okoliša. Time se sačuvao visok rang upravnih i stručnih poslova. Temeljam Zakona (1994) ustrojena je (1995) Državna uprava za zaštitu prirode i okoliša što je svakako umanjilo njezin značaj i ovlasti koje bi imala zaštita okoliša ustrojena na razini ministarstva.

3.4 Ekološke udruge

Ekološke udruge i pokreti od 70-ih godina veoma su značajan čimbenik brige o zaštiti okoliša. U 90-im godinama svjetske ekološke i razvojne organizacije (Biermann/Simonis, 1998) novi su moment u utjecaju na odlučivanje o okolišu i održivom razvoju. To znači povećanje utjecaja »civilnog društva« na globalnoj razini – »global governance« (Messner/Nuscheler, 1996).

U Hrvatskoj je »ekološki pokret« kao NVO započeo sedamdesetih godina (Oštrić, 1992) s nekolicinom udruga (primjerice, »Svarun«, »Ekološka javnost« itd.), iako prirodoslovne inicijative sežu i u prošlo stoljeće (»Glasnik naravoslovnog društva« 1986. godine i njegov sljednik časopis »Priroda« 1911). Nakon osamdesetih kvantitativno se znatno povećao da bi u danas Hrvatskoj brojio između 150 i 200 udruga u 74 naselja (Huber, 1993; Izvešće, 1998). Iz istraživanja REC-a (1996) proizlazi da je 62% ekoloških udruga bilo aktivno i prije 1990. a svega 37% usmjereno isključivo na zaštitu okoliša (Pavić, 1997). Prema nekim drugim izvorima danas ima registrirano preko 240 nevladinih organizacija koje se bave zaštitom okoliša (Kufirin, 1998:140). Pozitivni pomak vidljiv je i u tome što je ranije bilo oko 50% udruga registrirano u Zagrebu. Početak ekološkog pokreta obilježava visoke aspiracije (pa i političke) i nade u praktičnu učinkovitost. Danas se pak može reći da se radi više o povremenim neposrednim aktivnostima udruga usprkos poraslom broju znanstvenih i stručnih tiskovina i djelovanju na ostvarivanju ekoloških (zaštitorskih) projekata. Time se ekološki pokret jednom dimenzijom uključuje u standardni poslovni svijet. U prošlom sustavu kao i danas dva su značajna obilježja ekološke scene: nema političku snagu,

ali ne zato što nema političke volje najgorljivijih pripadnika; nema prepoznatljivu razvojnu »ekološku ideologiju« niti dovoljno koordinacije među udrugama.

Odluke državnih tijela, gospodarskih subjekata interesnih asocijacija, itd. nisu više zamislive bez utjecaja ekoloških udruga. Nažalost, u Hrvatskoj su ekološke udruge još marginalizirane. Neke od udruga uglavnom su »na papiru«, neke povremeno djeluju, a neke su aktivne (primjerice, »Zelena akcija«, »Lijepa naša«). Te aktivnosti su uglavnom »ad hoc«, ali veoma vrijedne za održavanje društvene klime spontanog i neposrednog reagiranja. Nekoć je pitane NE bilo glavna tema ekološkog diskursa ovih udruga i društvenih organizacija, a danas postaju različiti pojedinačni problemi (primjerice, zaista masovne akcije protiv izgradnje TE u Lukovom Šugarju). Financijska državna potpora udrugama građana općenito pa i ekološkim, veoma je skromna. Neke udruge imaju znatno bolji medijski i financijski tretman od ostalih udruga. Zato se mnoge od njih radi financijske potpore aktivnostima obraćaju i institucijama u inozemstvu.

Treba spomenuti još jednu, za sada u javnosti i po učinkovitosti neprimjetnu udrugu, koja bi mogla u perspektivi imati veoma značajan poticaj ekološkoj praksi. Prema obrascu »Svjetskog poslovnog savjeta za održivi razvoj« (World Business Council for Sustainable Development – WBCSD) osamanest predstavnika proizvodnog i uslužnog poduzetništva osnovalo je (1977 godine) »Hrvatski savjet za održivi razvoj« koji je usmjeren na uslužni i stručni konzalting u svezi sa zaštitom okoliša.

3.5 Sociološka istraživanja

Sociologija se ozbiljnije uključila u empirijska istraživanja ekološke problematike sredinom osamdesetih godina. Prije toga znanstvena stručna javnost bila je preko prijevoda različitih knjiga upoznata s globalnim ekološkim problemima i socijalnim idejama u svezi s razumijevanjem prirode i okoliša.²

Prvo istraživanje provedeno je 1986. godine (Cifrić/Čulig, 1997). Kasnije je u sklopu istraživačkih projekata na Zavodu za sociologiju organizirano nekoliko empirijskih istraživanja koja se u cjelini ili dijelom odnose na istraživanje odnosa društva i okoliša.

Spomenut ćemo nekoliko takvih istraživanja. Do sada po opsegu problema najšira istraživanja 1988. i 1992. godine, u kojima se referiralo u više članaka u časopisima, a prikazane su i komparativne usporedbe (Cifrić, 1994).³ Tijekom 1994. godine provedeno je istraživanje na području četiriju regionalnih centara (Osijek, Rijeka, Split i Zagreb) na uzorku sedam socio–profesionalnih skupina, a odnosilo se na pitanja percepcije prihvatljivosti razvojnih modela (egalitarni, tržišni i socijalno–tržišni) i perspektiva u sljedećih deset godina (Cifrić, 1995; Kufrin, 1995). Jedno sasvim novo područje sociološkog interesa i empirijskih istraživanja u Hrvatskoj pokrenuto je 1997. godine. Tada je provedeno prvo empirijsko istraživanje (o kojemu je pored Krešimira Kufrina (1998a) i Stjepana Oreškovića (1997) pisao i autor) i organiziran znanstveni kolokvij o bioetičkoj problematici (Cifrić, /ur/, 1998b).

2 Primjerice, Rudi Supek: »Ova jedina Zemlja« (1973); D. i D. Meadows: »Granice rasta« (1973); M. Mesarović/E. Pestel: »Čovječanstvo na raskršću« (1976); H. Kahn: »Sljedećih 200 godina« (1977) itd.

3 Istraživanje 1988. godine provedeno je na uzorku Hrvatske (N=2714), a rezultati su objavljeni 1990. godine u autorovoj knjizi »Ekološka adaptacija i socijalna pobuna«.

Usporedbe (Cifrić, 1994) istraživanja 1988. i 1992. odnose se na studentsku populaciju dvaju sveučilišta (Rijeka i Zagreb).

Na kraju, treba svakako spomenuti i neka druga empirijska istraživanja koja su provedena u cilju izrade doktorskih ili diplomskih radova.⁴

4. METODOLOŠKA NAPOMENA

4.1 Ciljevi rada

U ovom radu postavljena su dva cilja, i to:

1. prikazati dio rezultata istraživanja percepcije društva, nekih ekoloških problema i nekih rješenja, provedenog 1998. godine u Zagrebu;

2. usporediti spomenute rezultate istraživanja 1998. godine s rezultatima iz 1986. godine na razini osnovnih pokazatelja (frekvencija, postotaka, aritmetičkih sredina i rangova).

Glede ostvarivanja ciljeva ovoga rada, postoje dva ograničenja. Prvo je u tome, što možemo navesti rezultate samo identičnih pitanja u oba istraživanja, tj. one koji se mogu uspoređivati. Drugo ograničenje je u činjenici da nažalost više ne raspolazemo s originalnim rezultatima iz 1986. godine, pa su usporedbe bile moguće samo s dostupnim, tj. već objavljenim rezultatima (Cifrić/Čulig, 1987). Očito je da informatički napredak ima i drugu stranu medalje.

4.2 Uzorak

Struktura uzorka određena je dvoetaпно. Kriteriji su bili znanstveno područje i stupanj obrazovanja. U prvoj etapi izabrana su znanstveno–stručna područja (obrazovno, medicinsko, strojarsko, tehnološko, poljoprivredno) a u drugoj konkretni fakulteti i njima odgovarajuće srednje škole.

Zatim su odabrane grupe početne i završne godine školovanja.

Istraživanja su provedena 1986. godine i 1998. godine u Zagrebu u sklopu Zavoda za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Rezultati istraživanja 1986. su objavljeni u nekoliko članaka i zasebnoj knjizi (Cifrić/Čulig, 1987).⁵ Obavljeno je skupno anketiranje na fakultetima i srednjim školama. U istraživanju 1998. godine sudjelovali su Katarina Begić, studentica sociologije i Branka Galić, znanstveni novak na projektu »Socijalnoekološki i modernizacijski procesi u Hrvatskoj« te kolege nastavnici u školama i fakultetima.

4 Primjerice, Anđelka Šajković je provela empirijsko istraživanje za svoj doktorski rad »Socijalno–ekološke orijentacije šumarske profesije« (1999); Studentice Martin Bojana i Bastalić Nevenka primijenile su metodu analize sadržaja na tisak u svojoj diplomskoj radnji »Analiza sadržaja ekoloških priloga Večernjeg lista i Vjesnika« (1992); Katarina Begić radi na diplomskoj radnji (na temelju rezultata o kojima ovdje referiramo). Hrvoje Čorak je obranio diplomsku radnju »Percepcija koristi i rizika genskog inženjerstva« na osnovi samostalnog istraživanja 1999. godine na studentskom uzorku.

5 Vidi: Cifrić, I. (1987). Problemi zagađivanja i ugrožavanja prirode i okoline u očima mladih. U: Samoupravno društvo i ekologija. Beograd, str. 137–158.

Tablica 1 – Struktura uzorka u istraživanjima 1986. i 1998. godine⁶

	1986.	%	1988.	%
Ukupno	521	100.00	577	100.0
Muški	247	47.41	281	48.7
Ženski	274	52.59	296	51.3
Učenici	219	42.7	311	53.9
Studenti	302	57.3	266	46.1
Područja				
– obrazovanje	113	20.62	90	15.6
– medicina	127	23.17	191	33.1
– strojarstvo	94	17.15	87	15.1
– tehnologija	105	19.16	109	18.9
– agronomija	109	19.89	100	17.3
Početna godina			303	52.5
Završna godina			274	47.5

4.3 Instrumenti istraživanja

Za istraživanje 1986. godine izrađeni su instrumenti i pitanja. U istraživanju 1998. godine korištena su neka pitanja i instrumenti iz upitnika 1986. godine, s tim što je upitniku dodano nekoliko novih pitanja (koja su korištena u nekim prethodnim istraživanjima, radi usporedbe). Također su postavljena i dva nova pitanja o obilježjima idealnog društva i interesu prema ulaganju novca. Pitanja su preuzeta iz ranijeg istraživanja radi moguće usporedbe stanja nakon desetak godina.

Pitanja su se sastojala pretežito od tvrdnji kojima je bila pridodana Likertova skala ocjenjivanja od 1 do 7. Na nekim pitanjima ispitanici su uz istodobni izbor jednog od dva ponuđena alternativna odgovora ocjenjivali i stupanj prihvaćanja na ljestvici ocjena 1–3, pri čemu je jedan najmanji a tri najveći stupanj slaganja (prihvaćanja) tvrdnje.

5. USPOREDBE REZULTATA 1986. I 1998.

5.1 Percepcija društva

U ovom odjeljku usporedit ćemo odgovore o nekim obilježjima društva u istraživanjima 1986. i 1998. godine te o najznačajnijim obilježjima »idealnog društva« u istraživanju 1998. godine.

⁶ U istraživanju 1986. godine anketirano je 548 ispitanika, a obrađen je 521 upitnik. Struktura po područjima za 1986. godinu odnosi se na broj anketiranih ispitanika.

5.1.1 Percepcija nekih obilježja društva

Tablica 2 – Percepcija nekih obilježja društva

T: Parovi alternativnih tvrdnji		God.	3.2.1	0	1.2.3	\bar{X}	$R_{\bar{X}}$
1	Društvo koje teži zadržati prirodu kakva jeste vs.	1986	49.7	17.3	33.0	3.57	1
	Društvo koje teži korištenju prirode radi povećanja blagostanja	1998	67.0	7.4	25.5	2.93	2
2	Društvo koje ne gradi blagostanje po cijenu rizika vs.	1986.	55.9	16.2	27.9	3.33	2
	Društvo koje svjesno ide u rizik radi stvaranja blagostanja	1998.	53.5	14.2	32.3	3.44	1
3	Društvo s velikim mogućnostima odlučivanja pojedinaca vs.	1986.	66.3	12.9	20.8	2.86	4
	Društvo u kojemu odluke donose tijela mimo pojedinaca	1998.	72.1	8.0	19.1	2.63	5
4	Društvo koje zaštitu okoline stavlja ispred privrednog rasta vs.	1986.	58.6	18.9	22.5	3.15	3
	Društvo koje privredni rast stavlja ispred zaštite okoline	1998.	70.3	10.6	19.1	2.69	3
5	Društvo koje ubrzava privredni rast vs.	1986.	75.3	15.2	9.5	2.49	6
	Društvo koje smanjuje privredni rast	1998.	71.3	16.4	12.3	2.66	4
6	Društvo koje se štedljivo odnosi prema prirodnim resursima da bi ih sačuvalo za buduće generacije vs.	1986.	72.4	9.8	17.8	2.66	5
	Društvo koje rasipno troši prirodne resurse bez obzira na buduće generacije	1998.	82.9	5.0	12.1	2.09	6

U navedenih šest parova alternativnih tvrdnji sadržano je nekoliko obilježja dvaju različitih društava. Ispitanici su najprije odabrali jednu od dviju alternativnih tvrdnji, a potom označili i stupanj prihvaćanja.⁷

Prva »alternativa« opisuje društvo kojega obilježavaju: održanje prirode, blagostanje bez rizika, utjecaj pojedinaca na odlučivanje, zaštita uokliša, ubrzanje privrednog rasta, štedljivost prirodnih resursa za buduće generacije. Drugu alternativu obilježavaju: iskorištavanje prirode radi blagostanja, blagostanje po cijenu rizika, odlučivanje struktura, prednost privrednom rastu pred zaštitom okoliša, smanjenje privrednog rasta i rasipnost prirodnih resursa.

Iz navedenih rezultata obaju istraživanja može se zaključiti:

1. U 1998. i 1986. godini najveći postotak ispitanika prihvaća navedena obilježja spomenute prve alternative (»tipa«) društva;

2. U 1998. godini u četiri tvrdnje (od šest tvrdnji) povećao se postotak ispitanika koji prihvaćaju obilježja prvog »tipa« društva. Neznatno se smanjio postotak ispitanika

⁷ U tablicama su radi preglednosti u postocima navedeni skupni rezultati za svaku alternativu i za neopredijeljenost.

ka (na nekima od tih tvrdnji) koji smatraju da treba ubrzati privredni rast (T-5) i ne graditi blagostanje po cijenu rizika (T-2);

3. U istraživanju 1998. godine u odnosu na 1986. godinu smanjen je postotak »neopredijeljenih« ispitanika (Jedino je za 0.8% povećan na T-5) što ukazuje na bolje i blago diferencirano razumijevanje problema.

5.1.2 Obilježja idealnog društva

U istraživanju 1998. godine ispitanicima je ponuđeno da od osamnaest pojmova (obilježja) odaberu onih pet za koje smatraju da mogu predstavljati reprezentativne kategorije »idealnog društva«, naravno onakvog kako ga oni zamišljaju. To znači da teoretski možemo očekivati nekoliko različitih skupina obilježja, tj. »idealnih« društava na osnovu empirijskih rezultata. U ranijem pretestiranju nalazio se znatno veći broj obilježja, pa su sva ona za koja se opredijelilo manje od 5% ispitanika isključena iz liste.⁸ Navedeni pojmovi predstavljaju poželjne vrijednosti u nekom društvu, postoci i njihovi rangovi orijentacijski pokazuju »sklonosti« ispitanika u shvaćanju poželjnog društva.

Tablica 3 – Obilježja idealnog društva

Obilježja	%	Rang
tehnologija	23.6	8
nacija	4.9	18
privatno vlasništvo	9.9	13
obitelj	63.7	3
razvoj	16.1	9
zaposlenost	34.2	6
sloboda	68.1	1
država	6.9	16
ljudska prava	66.7	2
tradicija	9.7	14
obilje	8.7	15
religija	14.1	12
profit	5.6	17
znanost	29.3	7
priroda	51.4	4
demokracija	35.2	5
solidarnost	15.6	10
modernizacija	14.8	11

Prema postocima mogu se izdvojiti pojmovi koji opisuju tri (tipa) »idealnog društva« ili u najmanju ruku pokazuju hijerarhiju važnosti nekih vrijednosti za društvo.

⁸ Primjerice, »menadžment«, »vjera«, »interes«, »srednji sloj«.

U prvoj skupini (preko 50% ispitanika) pojmova po prihvaćenosti najveći je postotak ispitanika. U njoj su: »sloboda«, »ljudska prava«, »obitelj« i »priroda«;

U drugoj skupini (10%–50% ispitanika) su: »demokracija«, »zaposlenost«, »znanost«, »tehnologija«, »razvoj«, »solidarnost«, »modernizacija«, »religija«;

U trećoj skupini (manje od 10% ispitanika) nalaze se: »privatno vlasništvo«, »tradicija«, »obilje«, »država«, »profit«, »nacija«.⁹

Raspored vrijednosti prema postotku ispitanika koji ih prihvaćaju orijentacijski pokazuje da se radi o dubljim promjenama sustava društvenih vrijednosti, što zaslužuje veći prostor komentaru i daje poticaj za temeljitije istraživanje. Zanimljivo je da »obitelj« kao vrijednost ulazi u prvu skupinu a »tradicija« u treću. Primjerice, »privatno vlasništvo«, »država« i »nacija« kao vrijednosti odigrali su važnu ulogu kao tranzicijski ciljevi i pokretačke vrijednosti tranzicijskih promjena (uključujući i neke vrijednosti iz druge skupine), a veoma mali postotak ispitanika smatra ih obilježjima »idealnog društva«. U objašnjenju toga skloni smo reći da se radi o sadašnjem »tranutku« u kojemu ispitanici u svezi s nekim drugim empirijskim procesima i događanjima vjerojatno vide izvjesno »kompromitiranje« ovih vrijednosti.

Shema – Hijerarhija obilježja »idealnog društva«

Postotak ispitanika	Obilježja idealnog društva
Preko 50%	sloboda, ljudska prava, obitelj, priroda
10%–50%	demokracija, zaposlenost, znanost tehnologija, razvoj, solidarnost modernizacija, religija
Manje od 10%	privatno vlasništvo, tradicija, obilje, država, profit, nacija

5.2 Odnos prema okolišu

5.2.1 Osobni interes za zaštitu okoliša

Je li se promijenio interes mladih za zaštitu okoliša? Iz navedenih rezultata vidljivo je da nema većih razlika u odgovoru na to pitanje u 1998. godini u odnosu na 1986. godinu. Najveći postotak ispitanika (preko 80%) zainteresiran je za zaštitu okoliša. Tek nekoliko postotaka ispitanika više (4%) u 1986. godini u odnosu na 1998. godinu zanima zaštita okoliša.

Tablica 4 – Ocjena interesa za zaštitu okoliša

	Uopće me ne zanima 3.2.1	0	1.2.3 Izuzetno me zanima	\bar{x}
1986.	2.8	8.8	88.4	5.92
1998.	5.1	10.5	84.5	5.72

⁹ Napominjemo da u istraživanju nismo unaprijed predložili neke »koncepte« o kojima bi se ispitanici izjašnjavali, nego popis obilježja iz kojih se empirijski mogu utvrditi neka obilježja idealnog društva. Rezultati preferencija ispitanika također ne predstavljaju »koncepte« nego pokazuju koliki postotak ispitanika prihvaća neke vrijednosti kao obilježja »idealnog društva«. To mogu biti empirijske konceptualne indicije.

Interes za zaštitu okoliša samo je potencijal za mogući ekološki angažman. On je, mjereno nekim konkretnim ekološkim ponašanjima znatno manji, nego što bi se moglo zaključiti iz ovih iskaza o interesu. To je empirijski potvrđeno 1997. godine na studentskom uzorku Sveučilišta u Zagrebu.¹⁰ Tek 2.25 % anketiranih članovi su nekih ekoloških udruga, 17.7% ih redovito čita ekološke časopise ili revije itd. (Cifrić, 1997:426). U svakom slučaju ocjenjujemo veoma pozitivnim visok postotak zainteresiranih za zaštitu okoliša kao i trajnost tog interesa tijekom proteklih godina od 1986. godine do 1998. godine.

5.2.2 Procjena zagađenosti u našoj zemlji

Veoma često čujemo da je u našoj zemlji u odnosu na druge zemlje okoliš dobro očuvan i da je zagađenje okoliša manje u odnosu na susjedne zemlje (Weiss, 1995:17). Očuvani okoliš predstavlja objektivni prirodni kapital s kojim se u razvoju može računati. Međutim, važno je i subjektivno mišljenje o stvarnom stanju.

U istraživanju 1986. godine preko 56% ispitanika ne dijeli mišljenje da je naša zemlja manje zagađena od drugih zemalja, a u 1998. godini sasvim obrnuto: 55% ispitanika slaže se da je zagađenost okoliša u našoj zemlji manja nego u drugim zemljama. Rezultati pokazuju potpuni obrat u mišljenju mladih. Kako ga tumačiti? Činjenica je da je u vrijeme istraživanja 1986. godine javno mnijenje bilo zaokupljeno i pitanjem NE, i općenito s ekološkim problemima, koji su tih godina postali važne teme. Mnoge činjenice o zagađenju okoliša izišle su u javnost, što je moglo utjecati na stvaranje dojma o velikim zagađenjima, pa možda otuda odbijanje tvrdnje većine mladih da je naša zemlja manje zagađena od drugih zemalja.

U vrijeme istraživanja 1998. godine mnoge činjenice o svjetskim zagađivačima i globalnim problemima okoliša vjerojatno stvaraju dojam o skromnosti naših problema pred ostalima u svijetu. Možda zato preko 50% ispitanika misli da je zagađenost u našoj zemlji manja nego u drugim zemljama.

Tablica 5 – Usporedba procjena zagađivanja

Zagađenost okoliša manja je nego u drugim zemljama				
	potpuno se slažem 3.2.1	0	1.2.3 uopće se na slažem	\bar{X}
1986.	32.6	10.5	56.9	4.75
1998.	55.7	5.7	38.6	3.79

Slične rezultate smo dobili u istraživanju 1994. godine na uzorku sedam socioprofesionalnih skupina (Cifrić, 1998:118).¹¹ Prema tom istraživanju ispitanici smatraju da je zagađenost okoliša u zapadnoeuropskim zemljama (55.9%) i bivšim socijalističkim zemljama (54.2%) veća je nego u Hrvatskoj.

¹⁰ Istraživanje je provedeno u rano proljeće na studentskom uzorku (1997; N=685) prve i četvrte godine četiriju studijskih područja: agronomije, sociologije, strojarstva i brodograditeljstva i medicine.

¹¹ Istraživanje je provedeno u Zavodu za sociologiju na području Osijeka, Rijeke, Splita i Zagreba na uzorku od 685 ispitanika u koji su izabrani ispitanici iz »državne uprave«, »znanosti«, »kulture«, »umjetnosti«, »obrazovanja«, »zeleni«, »novinara« i »gospodarstvenici«.

5.2.3 Akutnost problema zagađivanja okoliša

U istraživanju 1986. godine ponuđena je lista ekoloških problema kako bi ispitanici procijenili akutnost (urgentnost) na Likertovoj skali ocjenjivanja. Tada se na ljestvici pokazala velika koncentracija odgovora upravo na strani velike akutnosti, što se ponovilo i u istraživanju 1998. godine. Unatoč tom nedostatku na instrumentu, ako je samo to u pitanju, usporedba rezultata 1986:1998. ipak je zanimljiva.

Tablica 6 – Usporedba procjena hitnosti problema u zaštiti okoliša

	Nisu hitni	3.2.1	0	1.2.3	Hitni su	\bar{X}	R	God.
zagađivanje zraka	5.9	1.6	92.5	6.25	5	1986.		
	6.4	1.8	91.8	6.29	4	1998.		
buka	11.4	8.1	80.5	5.37	9	1986.		
	22.7	13.2	64.1	4.72	10	1998.		
porast pučanstva	27.2	17.6	55.2	4.57	10	1986.		
	15.8	12.8	71.4	5.25	9	1998.		
smeće	3.5	3.4	93.1	6.28	3	1986.		
	5.2	2.0	92.8	6.31	3	1998.		
otrovni industr. otpad	2.8	3.2	94.0	6.48	1	1986.		
	6.4	0.7	92.9	6.41	1	1998.		
otpad atom. centrala	5.3	5.3	89.4	6.27	4	1986.		
	8.3	2.5	89.2	6.20	5	1998.		
iscrpljivanje prirode (sirovina, šuma)	6.1	7.5	86.4	5.83	6	1986.		
	6.5	4.9	88.6	6.07	6	1998.		
pretvaranje obradivih površina u stambene, prometne, indust. zone	12.2	10.1	77.7	5.47	8	1986.		
	12.6	7.7	79.7	5.50	8	1998.		
voda za piće	7.3	8.5	84.2	5.81	7	1998.		
	9.6	5.1	85.3	5.93	7	1998.		
zagađivanje voda (rijeka, mora)	3.4	3.2	93.5	6.34	2	1986.		
	5.3	1.4	93.3	6.40	2	1998.		
globalne klimatske promjene	–	–	–	–	–	1996.		
	6.7	6.7	86.6	6.03	–	1998.		

Glede procjene akutnosti deset problema zagađivanja okoliša u dvama istraživanjima 1986. i 1998. godine, nije došlo do značajnih promjena, što pokazuju postoci i aritmetičke sredine. Većina ispitanika smatra da su problemi hitni ili veoma hitni. Rangovi aritmetičkih sredina, od kojih su neki gotovo formalno različiti, također pokazuju da se prosječne vrijednosti percepcije nisu promijenile. Na šest varijabli rangovi su identični u 1986. i 1998. godini. Dvije varijable povećale su rang poziciju: zagađivanje zraka (s pete na četvrtu) i porast pučanstva (s desete na devetu), dok je rang percepcije hitnosti buke smanjen od devetog na deseto mjesto.

5.2.4 Percepcija problema u sljedećih 10 godina

1.

Slično kao i 1986. godine postavili smo i pitanje procjene ovih problema u idućih deset godina. Zanimalo nas je kako su tada ispitanici procjenjivali stanje za deset godina (do 1996.), tj. koji su problemi isticali kao najviše odnosno najmanje važni. Isto tako nas je i u istraživanju 1998. godine zanimalo kako ispitanici gledaju na kretanje problema u sljedećih deset godina.

Tablica 7 – Usporedba procjene problema zagađivanja okoliša u sljedećih deset godina

	smanjit će se 3.2.1	0	povećat će se 1.2.3	\bar{X}	R	God.
zagađivanje zraka	7.2	6.4	86.4	5.89	6	1986.
	12.0	5.4	82.6	5.78	6	1998.
buka	13.8	14.9	71.3	5.24	9	1986
	16.5	12.1	71.3	5.28	9	1998
porast pučanstva	9.8	11.9	78.3	5.57	8	1986
	10.9	7.5	81.6	5.75	8	1998
smeće	5.2	7.6	87.2	5.98	5	1986
	9.1	3.6	87.3	5.99	1	1998
otrovni industr. otpad	5.6	4.8	89.6	6.10	3	1986
	11.3	5.6	83.1	5.82	5	1998
otpad atom. centrala	5.2	7.2	87.6	6.04	4	1986
	9.7	8.3	82.0	5.75	7	1998
iscrpljivanje prirode (sirovina, šuma)	4.0	5.0	91.0	6.13	1	1986
	9.2	6.3	84.5	5.87	4	1998
pretvaranje obradivih površina u stambene, prometne, indust. zone	5.2	8.8	86.0	5.83	7	1986
	7.8	6.3	85.9	5.93	2	1998
voda za piće	19.9	16.0	64.1	5.08	10	1986
	21.2	8.3	70.5	5.27	10	1998
zagađivanje voda (rijeka, mora)	3.6	5.2	91.2	6.11	2	1986
	11.2	4.7	84.1	5.90	3	1998
globalne klimatske promjene	-	-	-	-	-	1986
	6.7	9.1	84.2	6.01	-	1998.

Frekvencije pokazuju da najveći postotak ispitanika u oba istraživanja očekuje pogoršanje stanja u svim navedenim slučajevima.

U 1998. godini u odnosu na 1986. godinu, na četiri područja zagađivanja i ugrožavanja okoliša nije došlo do promjene ranga percepcije važnosti (smanjenja – povećanja), pa su rangovi aritmetičkih sredina identični: zagađivanje zraka, buka, porast pučanstva i zagađivanje vode za piće.

U sljedećih deset godina (tj. do 2008. godine) ispitanici danas procjenjuju da će se povećati dva problema: problem smeća i smanjivanje obradivih površina u korist izgradnje. Prvi je s pete porastao na prvu rang poziciju, a drugi sa sedme na drugu rang poziciju. Gotovo beznačajne razlike aritmetičkih sredina, odnosno njihovih rangova, u istraživanjima potvrđuju tezu o nepromijenjenosti njihove percepcije u 1986. i 1998. godini.

Istodobno se procjenjuje da će se smanjiti problemi otrovnih industrijskih otpada (s pete treće na petu poziciju), otpad atomskih centrala (sa četvrte na sedmu poziciju), iscrpljivanje prirodnih resursa (s prve na sedmu poziciju) i zagađivanje voda (sa druge na treću poziciju).

Rezultati procjene 1986. godine pokazuju da su na prva tri mjesta povećanja problema za deset godina bili: iscrpljivanje prirode, zagađivanje voda (mora, rijeka i jezera) i otrovni industrijski plinovi, a u 1998. godini procjenjuje se da će se u sljedećih deset godina najviše povećati problem smeća, smanjivanje obradivih površina i zagađivanje voda (mora, rijeka i jezera). Veoma male razlike između aritmetičkih sredina (rangova) idu u prilog tezi da se percepcija navedenih problema u proteklom razdoblju nije značajno izmijenila.

2.

U kontekstu procjena (povećanja ili smanjenja navedenih ekoloških problema u 1986. i 1998. godine) zanimalo nas je koliko su realne ove procjene. Realnost procjena 1989. za sljedećih deset godina moći ćemo tek tada utvrditi, a realnost procjena 1986. godine možemo orijentacijski utvrditi prema današnjim (1998.) odgovorima (procjeni) o urgentnosti istih problema. Dakle, usporedit ćemo procjene 1986. godine za sljedećih deset godina i procjene 1998. godine o današnjoj urgentnosti istih problema. Koristit ćemo rangove aritmetičkih sredina.

Tablica 8 — Procjena stanja ekoloških problema (1986. godine) za deset godina i procjena (1998. godine) sadašnjeg stanja akutnosti ekoloških problema

Ekološki problemi	1986. procjena za 10 godina	1998. procjena sadašnje akutnosti
	Rang	Rang
zagađivanje zraka	6	4
buka	9	10
porast pučanstva	8	9
smeće	5	3
otrovni ind. otpad	3	1
otpad atom. elektrane	4	5
iscrplj. prirode	1	6
pretvaranje obrad. površ. u stambene	7	8
voda za piće	10	7
zagađivanje voda	2	2

Sudeći prema navedenim rezultatima rangovi se podudaraju samo u jednom slučaju – zagađivanje voda (mora, rijeka, jezera). U svim ostalim slučajevima rangirana očekivanja prije desetak godina i rangirane današnje procjene urgentnosti nisu isti. Kod nekih problema rangovi 1986. i 1998. godine veoma su blizu (buka, porast pučanstva, otpad atomskih centrala i smanjivanje obradivih površina), a kod ostalih prilično različiti (zagađivanje zraka, smeće, otrovni industrijski otpad, iscrpljivanje prirode, voda za piće).

Ispitanici su u procjeni 1986. godine pridali manju važnost sljedećim problemima u idućih deset godina od one koju im danas pridaju: zagađivanje zraka, smeće, otrovni industrijski otpad, voda za piće, a precijenili su važnost: buci, prastu pučanstva, otpadu atomskih centrala, iscrpljivanju prirode, smanjenju obradivih površina.

Objektivnu ocjenu vrijednosti procjene 1986. u smislu njezinog ostvarivanja danas, moguće bi bilo dati samo na temelju objektivnih pokazatelja stanja mjerenja (monitoringom) po pojedinim problemima u vrijeme procjene (1986.) i današnjeg stanja. Međutim, mi se ovdje krećemo samo na razini subjektivne procjene i ocjenjujemo realnost subjektivnih procjena ranije (1986.) i danas (1998.). Važnost subjektivnih procjena jest u njihovom društvenom značenju kao potencijala javnog mišljenja. Poznato je da javno mišljenje, čak i ako je odgovara objektivnim činjenicama, samo po sebi predstavlja objektivno društvenu činjenicu koja se u političkoj volji i razvojnim odlukama može uvažiti ili zanijekati.

U istraživanju 1994. godine ispitanici su procjenjivali stanje ekoloških problema u odnosu na tadašnje stanje. Procjenjivani su: zagađenost zraka, opasni otpad, rizici od industrijskih postrojenja, iscrpljivanje prirodnih dobara, zagađenost pitke vode, zagađenost voda (mora, rijeka i jezera), klimatske promjene, nestajanje šuma, komunalni otpad i smanjivanje obradivih površina. Između 40% i 53% ispitanika smatralo je da će stanje biti lošije nego danas, oko jedne trećine ispitanika smatralo je da se stanje neće promijeniti, a do 20% ispitanika smatralo je da će stanje biti bolje. Prosječne procijenjene vrijednosti za pojedina područja na skali od pet stupnjeva kretale su se od 2.31 do 2.65, dakle uglavnom ispod prosjeka skale (Cifrić, 1998:122).

5.2.5 Odnos prema nekim ekološkim i razvojnim problemima

Iako se iz općenito postavljenih pitanja ne može saznati više od načelnog opredjeljenja ispitanika prema nekom problemu, ona se nalaze gotovo u svakom istraživanju, naročito u onim istraživanjima koja započinju svoju »empirijsku karijeru«. Takav je bio slučaj s istraživanjem 1986. godine, pa ćemo usporediti nekoliko tvrdnji zajedničkih obama istraživanjima.

U dvije tvrdnje – o usklađivanju ljudskih potreba s prirodom (1) i prednosti očuvanju prirode (6) – nije došlo do promjene, što pokazuju postoci i aritmetičke sredine. U oba istraživanja velik postotak ispitanika prihvaća ove tvrdnje (Tablica 9).

Promjene su vidljive na ostalim tvrdnjama. U 1998. godini manji postotak ispitanika pozitivno vrednuje tehniku (2);¹² znatno manji postotak (za 15%) vidi u znanosti i tehnici veliku hrvatsku šansu za budućnost (3), a također manji postotak ispitanika doživljava znanost nositeljem gospodarskog razvoja (4).¹³

12 U nekoliko naših istraživanja postavljano je pitanje vrednovanja tehnike. Podaci tih istraživanja objavljeni su u autorovu članku »Očekivanja prvih desetljeća 21. stoljeća«. Socijalna ekologija, 7(4):378, 1998.

13 U istraživanju 1986. godine u upitniku je umjesto riječi »hrvatska« bila riječ »jugoslavenska«, jer se pitanjem smjeralo procijeniti šansu na razini države, kao i u 1998. godini.

Tablica 9 – Percepcija ekih globalnih problema i uloge znanosti u razvoju

	Ne slaže se 1.2.3	5.6.7 Slaže se	\bar{X}	God.
1 da bi čovjek preživio mora svoje potrebe uskladiti s prirodom	9.2	78.9	5.79	1986
	9.7	79.2	5.86	1998
2 suvremena tehnika ima više pozitivnih nego negativnih strana	20.9	49.7	4.59	1986
	35.9	33.9	3.98	1998
3 znanost i tehnika velika su hrvatska šansa za budućnost	18.0	65.7	5.10	1986
	28.0	50.7	4.49	1998
4 hrvatska znanost još je daleko od toga da postane nositelj privrede	23.8	61.8	4.89	1998
	20.9	56.0	4.89	1998
5 razvijene industrijske zemlje trebale bi smanjiti tempo svog razvoja	56.7	25.5	3.20	1986
	35.1	48.4	4.35	1998
6 očuvanje prirode ima prednost pred svim ostalim zadacima društva	15.7	66.8	5.10	1986
	19.1	66.2	5.20	1998

Smatramo da smanjenje postotka nije povezano s pitanjem državnosti nego s drugačijim uvjetima. Pored općih tranzicijskih problema, Hrvatska kao i mnoge druge zemlje teži tehnološkoj modernizaciji i postaje sve više tehnološki povezana i ovisna o razvijenim tehnologijama. Pored toga u Hrvatskoj je ostalo veoma malo znanstveno-tehnoloških jezgara u gospodarstvu (primjerice »Podravka«, »Pliva«) a razvoj znanosti ovisan je gotovo isključivo o državnom financiranju.

Razlike su očite u mišljenju o smanjenju tempa razvoja razvijenih industrijskih zemalja (5). U istraživanju 1998. godine prema 1986. godini veoma značajno povećan je postotak ispitanika koji smatraju da razvijene zemlje trebaju smanjiti svoj razvojni tempo, čak za 23%. Slika u proteklom razdoblju gotovo je obrnuta. Tada je većina ispitanika odbijala tezu o smanjenju, a danas je prihvaća. Ne vjerujemo da je to plod stručnog znanja nego vjerojatno putem sredstava informiranja i drugih izvora poznavanja kretanja i stanja u svijetu. Ovakav stav uklapa se u suvremene rasprave, osobito nakon Konferencije UN u Rio de Janeiru (1992.). Postoje ozbiljna upozorenja da će već postojeće velike razlike (primjerice, Reheis, 1996:16) disproporcionalnim razvojem još više zaoštravati konflikte između razvijenih i nerazvijenih, pa treba prepoloviti iskorištavanje prirodnih resursa (Weizsäcker, 1999:124). »Industrijske nacije trebaju svoju potrošnju materijala svih vrsta smanjiti na desetinu današnje razine, jer samo tada razvijene zemlje imaju šansu svoj životni standard uskladiti sa tzv prvim svijetom« (Seiki/Yamaguchi, 1999:124). Pored toga, tehnologije smanjuju broj stalno zaposlenih. Primjerice, u SAD-u je u posljednjih 30 godina smanjen broj tvorničkih radnika od 33% na 17% (Rifkin, 1995). Odgovori ispitanika mogu se u tom svjetlu objašnjavati.

5.2.6 Mišljenja o energetske problemima

Energija postaje sve važniji čimbenik gospodarskog razvoja i životnog standarda. Bez energetske sigurnosti teško je zamisliti i svaku drugu nacionalnu ili gospodarsku sigurnost. Zato je energetska strategija neke zemlje veoma važna podloga za razvoj i očuvanje okoliša. Hrvatska je 1999. godine prihvatila strategiju, koja ima i svoje

kritičare (Molak, 1998). U oba istraživanja postavljeno je pitanje na koje bi se izvore energije Hrvatska trebala oslanjati.

Tablica 10 – Mišljenja o energetske problemima

Hrvatska bi se trebala oslanjati na	maksimalno 1.2.3	5.6.7 minimalno	\bar{X}	God.
1 atomska energ.	15.9	71.0	5.56	1986.
	25.6	58.4	4.99	1998.
2 hidroenergija	83.9	7.8	2.02	1986.
	71.3	12.4	2.49	1998.
3 termoenergija	54.4	24.0	3.35	1986.
	42.6	32.7	3.90	1998.
4 sunčeva energ.	78.7	8.5	2.34	1986.
	74.2	14.8	2.42	1998.
5 energ. vjetra	62.4	21.3	3.02	1986.
	65.8	21.7	2.85	1998.
6 uvoziti energ.	–	–	–	1986.
	23.6	61.4	5.08	1998.

Iz podataka se vidi da su u oba istraživanja dva izvora najprihvatljivija: hidroenergija i sunčeva energija. Zatim slijede energija vjetra pa termoenergija. Od svih izvora energije najmanje je poželjna atomska energija.

U 1998. godini došlo je i do promjena. Povećao se broj ispitanika (za 10%) koji podržavaju atomsku energiju i energiju vjetra (za 2%), a smanjio postotak zagovornika hidroenergije (za 12%), termoenergije (za 12%) i sunčeve energije (za 4%).

Ostaje otvoreno pitanje zašto se u 1998. godini povećao broj ispitanika koji preferiraju atomsku energiju, a smanjio broj preferenata nekih drugih energetske izvora. Radi li se o uvažavanju nekih objektivno smanjenih raspoloživih energetske mogućnosti ili o smanjenju »straha« od rizika atomskih postrojenja. Tu pretpostavku trebalo bi provjeriti. Primjerice, analizom sadržaja i usmjerenosti poruka u masovnim medijima. Isto tako analizom stanja u energetici (Molak, 1998). Neka istraživanja pokazala su da pozitivne informacije o NE i nuklearnim tehnologijama statistički značajno smanjuju percepcije opasnosti i rizika (Ristić/Dedić, 1997).

5.3 PERCEPCIJA AKTERA I AKTUALNIH PROBLEMA

5.3.1 Društvena ulaganja u pojedina područja

Zaštita okoliša je samo jedno od područja o kojima mora brinuti i država, osobito u tranzicijskom razdoblju. Pretpostavka poboljšanja stanja ovisi o ulaganjima u to područje, ali i u druga područja, jer je zaštita okoliša samo jedna dimenzija ekološke politike povezana općenito s razvojem. Procjene stanja pojedinih područja u Hrvatskoj (politika, gospodarstvo, znanstveni i tehnološki razvoj, zaštita okoliša, kvaliteta života, obrazovanje, kultura i umjetnost, međunarodni odnosi) u sljedećih deset godina u odnosu na tadašnje stanje (istraživanje 1994. godine) pokazuje sljedeće:

»nepromijenjeno« – između jedne petine i jedne trećine, »bolje« – između 45% i 62% i »mnogo bolje« – ispod 13% (Cifrić, 1998:110).

Tablica 11 – Usporedba procjene društvenih ulaganja po područjima

	premalom 1.2.3	4	5.6.7 previše	\bar{X}	$R_{\bar{X}}$	God.
1 kultura	76.4	16.6	7.0	2.45	9	1986.
	67.1	21.4	11.5	2.85	9	1998.
2 školstvo	76.4	13.6	10.0	2.52	8	1986.
	70.5	14.3	15.2	2.89	6	1998.
3 zdravstvo	69.2	18.9	11.9	2.71	7	1986.
	73.5	16.4	10.1	2.56	10	1998.
4 šport i rekr.	64.5	16.4	19.1	2.98	5	1986.
	52.7	23.9	23.4	3.41	3	1998.
5 zaštita okoliša	91.8	5.1	3.1	1.80	11	1986.
	84.6	8.8	6.6	2.16	11	1998.
6 energetika	58.1	31.0	10.9	3.09	4	1986.
	45.0	33.0	22.0	3.49	2	1998.
7 vodoopskrba	54.2	34.3	11.5	3.22	3	1986.
	49.1	33.9	17.0	3.38	4	1998.
8 za posebno ugrožene krajeve	40.2	24.8	35.0	3.95	1	1986.
	68.2	17.0	14.8	2.88	7	1998.
9 javni promet	70.4	19.1	10.5	2.76	6	1986.
	53.3	21.3	25.4	3.37	5	1998.
10 turizam	47.4	23.8	28.8	3.60	2	1986.
	34.5	23.6	41.9	4.20	1	1998.
11 znanost	77.2	12.5	10.3	2.38	10	1986.
	66.5	16.7	16.7	2.86	8	1998.
12 socijalna skrb	–	–	–	–	–	1986.
	78.0	13.1	8.9	2.44	–	1998.

Većina ispitanika u oba istraživanja smatra da se u sva područja malo ili, čak, premalo ulaže. U 1998. godini u odnosu na 1986. godinu smanjen je postotak ispitanika u svim područjima, osim u dva (zdravstvo i posebno ugroženi krajevi) u kojima je povećan broj onih što misle da se malo ili premalo ulaže. Zaštita okoliša je područje izrazito malog ulaganja smatra 91%, odnosno 84% ispitanika. U 1986. godini (prema postotku ispitanika) najmanje je ulagano u: zaštitu okoliša, znanost, kulturu i školstvo, a u 1998. godini u zaštitu okoliša, školstvo, kulturu te zdravstvo i posebno ugrožene krajeve.

Prema prosječnim vrijednostima stanje u 1998. godini ostalo je nepromijenjeno u kulturi i zaštiti okoliša. Na temelju rangova aritmetičkih sredina vidljiva je pozitivnija procjena ulaganja u devet područja (1998), a u tri područja (zdravstvo, vodoopskrba i posebno ugroženi krajevi) procjena je lošija nego u 1986. godini.

5.3.2 Razvoj znanosti i društvene promjene

Nedvojbeno je da su znanstveno–tehnički razvoj i društvene promjene međusobno uvjetovane. Znanstveno–tehnički razvoj već sam po sebi može značiti potencijalne društvene promjene, kao što društvene promjene mogu potaknuti znanstveno–tehnički razvoj.

U istraživanjima uočavamo sličnosti i razlike u rezultatima. Tako u oba istraživanja većina ispitanika misli da su društvene promjene, a 29% ispitanika misli da je znanstveno–tehnički razvoj važniji u rješavanju ekoloških problema. Povećanje broja ispitanika za 8% (u 1998. godini) u korist važnosti društvenih promjena i istodobno smanjenje postotka neodlučnih, potrebno je komentirati.

U vrijeme istraživanja 1986. godine prevladavalo je shvaćanje da je »društvena volja« ključ svih i svakog rješenja, pa tako i ekoloških problema. Naravno »društvena volja« najčešće se reducirala na političke aktere koji su odlučivali o sadržaju, opsegu i smjeru promjena. Znanstveno–tehnički razvoj smatran je uglavnom instrumentom politike i političke dinamike. S tog gledišta možemo razumjeti mišljenje većine ispitanika o važnosti društvenih promjena. U odgovoru se može otkriti i latentni zahtjev za društvenim promjenama koje bi omogućile bolje rješavanje ekoloških problema. Teško je reći jesu li ispitanici mislili na promjenu društvenog sustava kao takvog ili za njih osobno nekih društvenih segmenata važnih za rješavanje ekoloških pitanja. Najvjerojatnije se ne radi o promjeni cjeline. Ako bismo, s današnje spoznaje društvenih promjena, za rezultate 1986. godine mogli pretpostaviti da se odnose na promjenu sustava kao cjeline, teško bismo mogli pretpostaviti takav zahtjev u rezultatima 1998. godine. Naime, od tada do danas zbilja se promjena društva (društvenog sustava) u nekim bitnim segmentima.

Novi socijalni kontekst – politički sustav, tržište, samostalnost gospodarskih aktera, itd. – teoretski omogućava i relativnu samostalnost znanstveno–tehničkog instrumentarija i njegovu aplikaciju u rješavanju ekoloških problema, jer se ekološki kriterij ugrađuje u tržišnu utakmicu kao važan indikator kvalitete proizvoda. S tog gledišta, s gledišta oslobođenja subjekata – aktera, možemo razumjeti pridavanje važnosti društvenim promjenama u rješavanju ekoloških pitanja. No, objašnjenje se može potražiti i u sferi politike. Iako nije bilo konkretno rečeno o kakvim i kojim se promjenama radi, ispitanici su, odgovarajući na ovo pitanje, vjerojatno sami pretpostavljali ili zamišljali sadržaj promjena.

Tablica 12 – Procjena važnosti razvoja znanosti i društvenih promjena u rješavanju ekoloških problema

Što je važnije u rješavanju ekoloških problema?				
brži znanstveno-tehnički razvoj 3.2.1	0	1.2.3 temeljite društvene promjene	\bar{X}	God.
29.6	16.3	54.1	4.62	1986.
29.3	8.2	62.5	4.86	1998.

5.3.3 Zagađivanje i radna mjesta

Tablica 13 – Procjena važnosti radnih mjesta

Ulaganja u tehnologije koje zagađuju, ali povećavaju broj radnih mjesta 3.2.1	0	Ulaganja u tehnologije koje ne zagađuju po cijenu smanjivanja broja radnih mjesta 1.2.3	\bar{X}	God.
17.6	31.7	50.7	4.77	1986.
14.4	26.5	59.1	4.98	1998.

U ovom pitanju postavljena je alternativa između kratkoročnih i dugoročnih ciljeva na jednom od veoma osjetljivih pitanja. Osjetljivost na radna mjesta poslužila je kao pokazatelj motivacije ekološki čistije tehnologije. U stvarnosti se može na ovaj način definirati pitanje za javno mišljenje, ali u razumnoj razvojnoj politici ono je čista i neodrživa konstrukcija. Ulaganja u tehnologije s manje zagađivanja ne pretpostavlja samo smanjivanje broja radnih mjesta, nego što više povećavanje broja radnih mjesta. Ekološka modernizacija pretpostavlja da se otvara novi gospodarski sektor, do kojeg naši gospodarstvanici vjerojatno malo drže ili nemaju sluha za nove gospodarske inicijative. Jedan od razloga je i to što se mnogi usmjeravaju na brzu i veliku zaradu. Taj skorojevićevski mentalitet što u nas nastaje kao posljedica tranzicije, a ima dublje korijene u strukturi nastalih vrijednosti, postupno se razbija.

Spomenut ćemo jedan primjer. Ovih dana čitamo u »Jutarnjem listu« o pozitivnom primjeru inicijative gospodina Marinka Mikulića iz Đakova na skupljanju starog papira kao sirovine koji najavljuje zapošljavanje još tisuću radnika (Ivanović, 1999). Skoro svako srednje, a naročito veliko poduzeće moglo bi imati zaposlenika koji će voditi brigu o proizvodnom otpadu, iskorištenoj ambalaži, itd. koja se može reciklirati, neće opteretiti deponiju glomaznog gradskog otpada i za izvjesnu količinu smanjit će potrošnju prirodnih sirovina, a otvoreno je jedno ili više novih radnih mjesta.

Podaci u oba istraživanja pokazuju da preko 50% ispitanika prihvaća politiku smanjenja broja radnih mjesta, ali čistije tehnologije. Rezultati u 1998. godini pokazuju manji postotak neopredijeljenih i zagovornika povećanja broja radnih mjesta pa i po cijenu zagađivanja i nešto veći postotak ispitanika suglasnih s politikom čišće tehnologije, što može biti neki pokazatelj dugoročnog i možda zrelog ekološkog razmišljanja.

5.3.4 Akteri u zaštiti okoliša

U literaturi je već uobičajena uporaba pojma »akter«, što znači stvarni ili potencijalni čimbenik. Akteri se, također, mogu svrstati u one koji djeluju na simboličnoj razini, kao branitelji i promicatelji nekih ekoloških vrijednosti ili zahtjeva za rješavanjem konkretnih slučajeva namjeravane (primjerice, planiranje izgradnje termoelektrane »Lukovo Šugarje« ili planiranih aktivnosti gradske uprave da uništi dio parka) ili već učinjene ekološke pogreške. Konflikti u zaštiti okoliša poprimaju dimenziju konfliktности interesa aktera koja se u obliku spirale razrješava i ponovno uspostavlja (Pritt-witz, 1990). Nadalje, različit je domašaj aktera: od lokalne razine do nacionalne. Ekološke udruge postaju alternativni glas naroda, kojega se različito tumači i uvažava.

U kontekstu globalizacije ekološki pokreti i udruge poprimaju ulogu »demos« kao važan glas u globalnom odlučivanju moćnih struktura – država, međunarodnih ekonomskih i financijskih institucija, organizacija UN itd.

Tablica 14 – Procjena doprinosa aktera rješavanju ekoloških problema

	Veoma malo i malo	Veoma mnogo i mnogo	\bar{X}	Rang ¹⁴	God.
1 privredna poduzeća	13.4	76.0	5.52	2 –	1986.
	28.9	47.7	3.26	3 5	1998.
2 crkva	33.6	41.8	4.07	5 –	1986.
	58.5	13.1	2.31	5 8	1998.
3 organi vlasti	14.5	76.0	5.49	3 –	1986.
	13.1	71.3	3.94	2 2	1998.
4 političke stranke ¹⁵	28.8	55.9	4.61	4 –	1986.
	46.4	25.5	2.62	4 7	1998.
5 inicijative građana	15.5	77.4	5.55	1 –	1986.
	12.4	71.5	4.01	1 1	1998.
6 ekološka udruženja i ekološki pokreti	–	–	–	– –	1986.
	12.7	67.5	3.86	3	1998.
7 znanstvene institucije	–	–	–	– –	1986.
	13.3	61.8	3.64	4	1998.
8 istaknuti pojedinci	–	–	–	– –	1986.
	34.3	25.2	2.86	6	1998.

Tablica zaslužuje kratki komentar.

1. U 1998. godini ispitanicima je ponuđeno da procijene doprinos svakog pojedinog od osam »aktera«. Rangiranjem prosječnih vrijednosti odgovora ispitanika utvrdili smo da najviše mogu pridonijeti akteri ovim rang–redosljedom: inicijative građana, organi vlasti, ekološke udruge i pokreti, znanstvene institucije, poduzeća, istaknuti pojedinci, političke stranke i crkva.

Veoma je značajno što su inicijative građana i ekološke udruge tako visoko procijenjene, što znači visoko povjerenje u bazične pokrete. Nasuprot tome političke stranke veoma su nisko procijenjene, što isto tako znači nedovoljno povjerenje u njihovo zalaganje za rješavanje ekoloških problema. Visoko su rangirani i organi vlasti

14 Vrijednosti aritmetičkih sredina za 1998. godinu znatno su manje od vrijednosti istih u 1986. godini iz razloga što je numerička skala ocjenjivanja bila 1 do 5, a u 1986. godini 1–7. Iz rangova aritmetičkih sredina mogu se utvrditi relativni odnosi u percepciji aktera.

15 U istraživanju 1998. godine u pitanje je uvršten »akter« političke stranke, za koje se pretpostavlja da imaju određenu moć utjecaja. Za istraživanje 1986. godine navedeni su rezultati o ulozi »Saveza komunist« jer je on za tadašnje vrijeme reprezentira utjecaj moći.

kao i znanstvene institucije, što znači očekivanja učinkovite provedbe ekološke politike.

2. Što se tiče usporedbe rezultata 1986. i 1998. godine, mogli smo usporediti samo aktere o kojima su postojali odgovori u oba istraživanja, tj. od rednog broja 1 do 5.

Rezultati istraživanja pokazuju veliku međusobnu sličnost, što ukazuje na gotovo nepromijenjeno mišljenje mladih u proteklom razdoblju. Prema njihovom mišljenju, kako to pokazuju rangovi aritmetičkih sredina, rješavanju ekoloških problema mogu najviše pridonijeti »inicijative građana«, a najmanje »crkva«. Nije promijenjena percepcija uloge »vlasti«.

U općoj ocjeni percepcije uloge aktera u zaštiti okoliša 1998. godine značajne promjene dogodile su se u velikom smanjenju uloge crkve i političkih stranaka. To djeluje pomalo proturječno. Crkva je nakon 1990. godine dobila puno pravo javnosti iznošenja svojih stajališta o svim društvenim pitanjima, pa tako i o zaštiti okoliša. Ona može svojim glasom (barem u moralnom pogledu) utjecati na ekološku svijest pojedinaca, a time posredno i na konkretna društvena rješenja. Pa ipak, značajno se povećao postotak ispitanika koji misle da ona može »veoma malo« i »malo« pridonijeti ekološkim rješenjima. Možda ispitanici misle da to nije njezina briga, da se ne sluša njezin glas itd.

S druge pak strane, političke stranke teoretski kompenziraju ulogu ranijeg Saveza komunista kojemu je pripisivana znatno veća uloga. Imaju li danas političke stranke manje moći od ranijeg Saveza komunista ili se rješavanje ekoloških problema percipira kao nepolitičko pitanje. U prvom slučaju mogli bismo se i složiti da su političke stranke u višestranačkom sustavu manje autoritarne nego SK u jednostranačkom sustavu, ali se ne bi mogla prihvatiti teza o depolitizaciji ekoloških problema. Oni danas postaju sve političniji. U prilog tome govori i činjenica da se sve važnije gospodarske i tehnološke promjene s ekološkim posljedicama donose u političkim strukturama i razinama.

Prema rangovima, vidljiva je promjena u percepciji uloge »privrednih poduzeća« i »organa vlasti«. U istraživanju 1998. godine (u odnosu na 1986. godinu) mladi smatraju da »organi vlasti« i »privredna poduzeća« mogu manje pridonijeti rješavanju ekoloških problema.

5.4 Izvori informacija o ekološkim problemima

Na kraju ovih usporedbi možemo postaviti pitanja iz kojih izvora ispitanici najčešće crpe obavijesti o ekološkim problemima. Iz dosadašnjeg istraživačkog iskustva i brojne literature o ulozi medija u formiranju javnog mišljenja opravdano pretpostavljamo njihov utjecaj na formiranje osobnih stavova u zaštiti okoliša.¹⁶ Ovo je pitanje relevantno ne samo u kontekstu ovog istraživanja nego i općenito važno za kontekst formiranja društvenih vrijednosti i konkretnih stavova o nekim drugim pitanjima. Pitanje je bilo zastupljeno samo u istraživanju 1998. godine.

¹⁶ U različitim istraživanjima postavljano je pitanja o izvorima i povjerenju u izvore informiranja. To bi danas zahtijevalo poseban osvrt. Primjerice, B. Čulig: Ekološke orijentacije i informiranost o ekološkoj problematici. SE, 1(1): 1992; B. Čulig: Tko komu i zašto vjeruje u ekologiji. SE, 1(4):1992; O. Čaldarović: Opasnosti i javnost: informiranje i osobne reakcije prema rizičnim situacijama. SE, 4(2–3):1995; K. Kufrin: Socijalnoekološki akteri i sredstva zaštite okoliša. SE, 4(2–3):1995, itd.

Tablica 15 – Izvori informiranja o ekološkim problemima

	%
dnevni tisak	28.3%
razgovor s prijateljima	4.0%
TV i radio	52.1%
stručna literatura	4.2%
škola/studij	6.0%
ostalo	5.3%

Podaci nedvojbeno govore o utjecaju dvaju najznačajnijih medija: televizija i radio te dnevni tisak. Ako se ovi podaci sasvim ozbiljno uzmu u razmatranje, onda su perspektive formiranja ekoloških vrijednosti i odnosa prema okolišu uglavnom u rukama javnih medija. Škola je veoma skroman (6%) izvor informiranja o ekološkim problemima. To nameće dvije skupine pitanja i eventualno detaljnije analize: zašto je takvo stanje u školi i kako masovni mediji promiču ekološka pitanja. Odgovor na prvo pitanje povezan je s analizom curriculum, znanjima, interesom i vrijednostima nastavnika te popratnom literaturom. Odgovor na drugo pitanje upućuje na analizu sadržaja kojega mediji prenose. Odgovore bi trebalo potražiti u utjecaju senzacionalizma ekoloških katastrofa i objektivnim analizama i prikazima ekoloških problema i onda kada nisu trenutno ekscitirajući. Neke od takvih analiza djelomično su rađene (Cifrić, 1992). Zato je i u ovom aspektu neobično važno koje društvene, ekološke i razvojne vrijednosti ovi mediji prenose. Tu važnost (osobito danas u vrijeme pred izbore) potvrđuju i stranačke političke konfrontacije oko javnih medija, posebice televizije.

6. ZAKLJUČCI:

Usporedbe rezultata istraživanja 1986. i 1998. godine zahtijevaju i dodatne komentare. Budući da se ovdje radi o jednostavnim usporedbama temeljenim na frekvencijama (postocima), svako dodatno proširenje objašnjenja ili proširivanje zaključaka prelazilo bi granice istraživačke podloge. Smisao objavljivanja ovih rezultata je u tome što oni omogućavaju elementarni uvid u neke empirijske podatke i promjene u desetljetnom razdoblju. U tom pogledu mogu poslužiti u usporedbi s rezultatima eventualno budućih istraživanja. U tom smislu navest ćemo nekoliko konkretnih zaključaka.

1. U oba istraživanja najveći postotak ispitanika prihvaća obilježja prvog »tipa« društva, tj. više je sklon prihvatiti takvo društvo koje će održati prirodu kakva jeste, neće stvarati blagostanje po cijenu povećanja socijalnog rizika i opasnosti, koje će omogućiti veći utjecaj pojedinca u donošenju odluka, dati prednost zaštiti okoliša pred privrednim rastom, ubrzati privredni rast i štedljivo se odnositi prema prirodnim resursima.

2. U percepciji najznačajnijih obilježja »idealnog društva« (samo u 1998. godini) odgovori ispitanika strukturirali su se tako da se pokazala hijerarhija percipiranih obilježja prema postotku ispitanika. Prepoznatljivije su tri skupine obilježja. Najveći postotak (preko 50% ispitanika) smatra da su »sloboda« (68.1%), »ljudska prava« (66.7%), »obitelj« (63.7%) i »priroda« (51.4%) najvažnija obilježja »idealnog društva«.

U drugoj skupini (između 10% i 50% ispitanika) su »demokracija« (35%), »zaposlenost« (34%), »znanost« (29%), »tehnologija« (23%), »razvoj« (16%), »solidarnost« (15%), »modernizacija« (14%) i »religija« (14%). Treću skupinu obilježja s veoma malim postotkom (ispod 10% ispitanika) najznačajnijih obilježja »idealnog društva« čine: »privatno vlasništvo« (9.9%), »tradicija« (9.7%), »obilje« (8.7%), »država« (6.9%), »profit« (5.6%) i »nacija« (4.9%). Između ove dvije skupine obilježja nalaze se sva ostala. Pozicioniranje ovih obilježja indicira – vjerojatno duboke a svakako aktualne – promjene vrijednosnog sustava mladih u hrvatskom društvu.

3. Osobni interes ispitanika za zaštitu okoliša nije se promijenio od 1986. do 1998. godine, a rezultati pokazuju da je postotak zainteresiranih ispitanika veoma visok i kreće se od 88% (1986.) do 84% (1998.). Na toj pozitivnoj činjenici, koja u sebi naravno krije i neke nepoznanice – primjerice što konkretno znači »zainteresiranost« za zaštitu okoliša – vjerujemo da je moguće dobrom edukacijom i proekološkim utjecajem masovnih medija postići bolje učinke u osvješćivanju ljudi, posebno mladih. Izuzev dobrih specijaliziranih emisija o nasljeđu ljudske kulture i znanstvenim hipotetičkim vizijama svijeta, u većini slučajeva masovni mediji (posebice TV) orijentirani su na obavijesti o katastrofama i potencijalnim ili stvarnim ekološkim posljedicama te prigodničarskim vijestima.

4. Procjena zagađenosti okoliša u našoj zemlji u odnosu na druge zemlje razlikuje se u 1998. godini u odnosu na procjenu 1986. godine. U 1986. godini većina ispitanika (56.9%) nije se složila s tvrdnjom da je zagađenost u našoj zemlji manja od drugih zemalja, dok se u 1998. godini većina ispitanika (55.7%) slaže s tvrdnjom da je zagađenost okoliša u našoj zemlji manja nego u drugim zemljama. Kontekst istraživanja 1986. bio je u znaku porasta ekološkog osvješćivanja, pa vjerojatno otuda takvo mišljenje većine ispitanika. Danas pak, kada se u javnim medijima (domaćim i inozemnim) sustavno prezentira stanje okoliša u svijetu, stječe se ponešto drugačije mišljenje o okolišu u Hrvatskoj.

5. Procjena hitnosti (urgentnosti) čimbenika zagađivanja okoliša ostala je nepromijenjena. Većina ispitanika smatra da su svi navedeni problemi hitni ili veoma hitni.

U istraživanju 1998. godine pridodan je problem »globalne klimatske promjene« koji je po urgentnosti rješavanja također visoko rangiran.

Usporedbom procjene hitnosti (urgentnosti) deset ekoloških problema nije došlo do većih promjena u 1998. u odnosu na 1986. godinu. Svi su problemu ocijenjeni kao hitni. Rangovi aritmetičkih sredina identični su u šest područja (zagađivanje voda – mora, rijeka, jezera) zagađivanje vode za piće, smanjenje obradivih površina, iscrpljivanje prirodnih resursa, otrovni industrijski otpad i povećanje smeća). Danas (1998.) u odnosu na 1986. godinu za dva područja se procjenjuje veća hitnost (zagađivanje zraka i smanjivanje obradivih površina), dok se značaj buke smatra manje urgentnim.

U 1986. godini najakutnijim su ocijenjena tri problema: iscrpljivanje prirode, zagađivanje voda (mora, rijeka i jezera) i otrovni industrijski otpaci, a u 1998. godini prva tri mjesta zauzimaju: povećanje smeća, smanjenje obradivih površina i zagađenje vode (mora, rijeka i jezera).

6. Što se, pak, tiče procjene problema u budućih deset godina, u oba istraživanja (1986. i 1998. godine) identičnu važnost (rangovi) imaju četiri problema: zagađivanje zraka, buka, porast pučanstva i zagađivanje vode za piće. Ispitanici su u 1986. godini istakli tri problema koja će dominirati za sljedećih deset godina: iscrpljivanje prirode,

otrovni industrijski otpad i zagađivanje voda (mora, rijeka i jezera), a u 1998. godine procjenjuju da će se u sljedećih deset godina od navedenih problema najviše povećati ova tri problema: porast smeća, smanjivanje obradivih površina i zagađenje voda (mora, rijeka, jezera).

7. Što se tiče percepcije nekih ekoloških i razvojnih pitanja, nije utvrđena promjena glede tvrdnji o potrebi usklađivanja čovjekovih potreba s prirodom i prednosti očuvanja prirode pred ostalim društvenim zadacima.

U 1998. godini u odnosu na 1986. godinu smanjio se broj ispitanika koji pozitivno vrednuju tehniku. Isto tako se smanjio broj ispitanika (za 15%) koji u znanosti i tehnici vide hrvatsku razvojnu šansu.

Zanimljiv je, također, i podatak da se u 1998. godini smanjio postotak ispitanika (za 23%) koji smatraju da najrazvijenije zemlje trebaju smanjiti tempo svojeg razvoja. Ovo razmišljanje sigurno nema informacijsku znanstvenu podlogu o raspravama koje se vode u sklopu vizija budućnosti (Beck, Gorz, Weizsäcker, Global Scenario Group, faktor 4, faktor 10 itd.) i koje zahtijevaju drastično smanjenje potrošnje prirodnih resursa i »dematerijaliziranje proizvodnje«, jer bi njihovi odgovori vjerojatno bili drugačiji.

8. U oba istraživanja najveći postotak ispitanika preferira orijentaciju hrvatske energetske strategije na hidroenergiju (83%–71%) i sunčevu energiju (78%–74%). U 1998. godini u odnosu na 1996. godinu za 10% se povećao postotak ispitanika koji preferiraju atomsku energiju, a smanjio postotak preferenata hidroelektrana i termoelektrana. Sa stajališta zaštite okoliša od zagađivanja, smanjenje preferencije termoelektrana je razumljivo, a hidroelektrana nije baš sasvim razumljivo.

9. Glede procjene ulaganja u različita područja djelatnosti i života, najveći postotak ispitanika procjenjuje da su »mala« i »veoma mala«. Posebno su nedostatna u zaštiti okoliša, kulturi i školstvu. U 1998. pridružilo im se »zdravstvo« i »posebno ugroženi krajevi«. U tom pogledu nije se bitno izmijenila procjena mladih u 1986. i 1998. godini o ulaganjima u različita područja.

10. Većina ispitanika mišljenja je da su za rješavanje ekoloških problema važnije društvene promjene nego znanstveno–tehnički razvoj. Od 54% u 1986. godini postotak takvih ispitanika je povećan na 62% u 1998. godini. Istodobno, u 1998. godini ostao je isti postotak kao u 1986. godini (29%) onih ispitanika što daju prednost znanstveno–tehničkom razvoju. Ovo bi se moglo objasniti pretpostavkom da se radi o stvaranju pogodnih društvenih uvjeta za razvoj, a ne protivljenju znanstveno–tehničkom razvoju kao takvom. S druge strane moglo bi se objašnjavati i tako što se tehnološka modernizacija zbiva(la) uglavnom »uvozom pameti«, pa ulaganja u znanstveno–tehnički razvoj nemaju očekivanu učinkovitost.

11. U oba istraživanja većina ispitanika podržava ulaganja u čistije tehnologije, pa i po cijenu smanjivanja radnih mjesta. U 1998. godini postotak takvih ispitanika povećao se od 50% na 59%, a istodobno smanjio postotak pristalica ulaganja u tehnologije koje zagađuju a povećavaju broj radnih mjesta od 17% (1986) na 14% (1998). Smanjen je i postotak »neodlučnih« ispitanika od 31% na 26% u 1998. godini. Očito je da mladi preferiraju zdraviji i čistiji okoliš nego nova radna mjesta, što je možda neočekivano u današnjim uvjetima visoke nezaposlenosti, poglavito dobivanja prvog radnog mjesta.

12. U 1998. godini ispitanici su procijenili da najviše mogu pridonijeti u rješavanju ekoloških problema inicijative građana, organi vlasti i ekološke udruge, a najmanje istaknuti pojedinci, političke stranke i crkva.

Usporedba procjene doprinosa »aktera« u rješavanju ekoloških pitanja 1998. godine s procjenom 1986. godine, pokazala je nepromijenjeno mišljenje o trima akterima: inicijativama građana, političkim strankama i crkvi. Rangovi procjene doprinosa pokazuju da na prvo mjesto dolaze inicijative građana, na četvrto političke stranke, a na peto crkva. U 1986. godini na drugom mjestu bila su poduzeća, a na trećem organi vlasti. U 1998. godini ova dva aktera zamijenila su rangove.

13. Najviše obavijesti o ekološkim problemima mladi crpe iz masovnih medija, i to TV i radija (52%), a zatim iz dnevnog tiska (28%). To pretpostavlja da ovi mediji najviše utječu na formiranje mišljenja i stavova mladih o zaštiti okoliša, što samo po sebi nije ništa loše. Pitanje je koje vrijednosti i način kako se promiču. Istodobno škola i edukacija općenito imaju veoma mali utjecaj. Možda to i ne treba čuditi ako ne postoji ili nije obznanjena ekološka edukacijska strategija, posebice hrvatskog školstva. Sve te činjenice morale bi odgovorne potaći na obiljnije razmišljanje o curricularnim pitanjima ekološke edukacije.

14. Konačno, sve ove zaključke treba uzeti s ograničenim i indikativnim važenjem, s obzirom na statističku razinu usporedbi rezultata i na istraživanu populaciju.

LITERATURA:

- Biermann, F./Simonis, U. E. (1998). *A World Environment and Development Organization*. Bonn. SEF.
- Cifrić, I./Čulig, B. (1987). *Ekološka svijest mladih*. Zagreb: CDD i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Cifrić, I. (1992). Socijalnoekološke teme i sadržaji u »Vjesniku« i »Večernjem listu« od 1987–1990. *Socijalna ekologija*, 1(3):321–335.
- Cifrić, I. (1995). Razvoj i okoliš u Hrvatskoj. Procjena stanja i očekivanja. *Socijalna ekologija*, 4(2–3):149–170.
- Cifrić, I. (1997). Ekološko ponašanje i etos odgovornosti. *Socijalna ekologija*, 6(4):423–437.
- Cifrić, I. (1998). Percepcija razvoja i okoliša. U: Cifrić, Čaldarović, Kalanj, Kufrin (1998). *Društveni razvoj i ekološka modernizacija*. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju (109–136).
- Cifrić, I. (1998a). Očekivanja prvih desetljeća 21. stoljeća. *Socijalna ekologija*, 7(4):373–387.
- Cifrić, I./ur/. (1998b). *Bioetika. Ekološka iskušenja znanosti i društva*. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju.
- Cifrić, I./Čaldarović, O./Kalanj, R./Kufrin, K. (1998). *Društveni razvoj i ekološka modernizacija*. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju.
- Fromm, E. (1981). *Anatomija ljudske destruktivnosti*. Zagreb:
- Hillmann, K.–H. (1981). *Umweltkrise und Wertwandel. Die Umwertung der Werte als Strategie des Überlebens*. Frankfurt/Bern: Peter D. Lang.
- Huber, Đ. (1993). Obrazovanje u djelatnostima društava i inicijativnih grupa koje se bave zaštitom okoliša – perspektive za Hrvatsku. *Socijalna ekologija*, 2(2):279–288.
- Inglehart, R. (1989). *Kultureller Umbruch*. Frankfurt/New York: Campus.
- Ivanović, R. (1999). Tisuću novih radnih mjesta za skupljanje starog papira. *Jutarnji list*, 2. lipnja, str. 26.
- Ivan Pavao II. (1999). *Fides et ratio. Vjera i razum*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

- Izvješće o stanju okoliša u Republici Hrvatskoj.** Zagreb: Džavna uprava za zaštitu prirode i okoliša.
- Izveštaj o kvaliteti okoline u SR Hrvatskoj.** Zagreb: RK za građ., stamb. i kom. poslove i zaštitu čovjekove okoline, 1987.
- Jörgens, H. (1996). Die Institutionalisierung von Umweltpolitik im internationalen Vergleich. In: Jänicke, M. **Umweltpolitik der Industrieländer.** Berlin: Sigma. S. 59–111.
- Kufrin, K. (1995). Socijalnoekološki akteri i sredstva zaštite okoliša. **Socijalna ekologija**, 4(2–3):171–190.
- Kufrin, K. (1998). Zaštita okoliša u novom društvenom kontekstu: akteri i koncepcije ekološke modernizacije Hrvatske. U: Cifrić, I./Čaldarović, O./Kalanj, R./Kufrin, K. (1998), **Društveni razvoj i ekološka modernizacija.** Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju. str. 137–165.
- Kufrin, K. (1998a). Odnos prema rizicima gen-tehnologije i povjerenje u autoritete. **Socijalna ekologija**, 7(1–2):1–16.
- Küng, H. (1992). **Projekt Weltethos.** München/Zürich: Piper.
- Lončarić-Horvat, O. i dr. (1997). **Osnove prava okoliša.** Zagreb: Organizator.
- Messner, D./Nuscheler, F. (1996). **Global Governance.** Bonn: SEF.
- Molak, B. (1998). O strategiji energetskog razvitka Hrvatske. **Socijalna ekologija**, 7(4):397–409.
- Orešković, S. (1997). Dostupnost i povjerljivost podataka o genetskim oboljenjima. **Socijalna ekologija**, 6(3):273–286.
- Oštrić, Z. (1992). Ekološki pokreti u Jugoslaviji – građa za proučavanje razdoblja 1971–1991. **Socijalna ekologija**, 1(1):83–104.
- Parsons, T. (1971). Das Problem des Strukturwandels: eine theoretische Skizze. U: Zapf, W. /Hrsg/. **Tehorien des sozialen Wandels.** Köln/Berlin (35–54).
- Pavić, L. (1997). Rezultati ankete provedene među hrvatskim NVO–ima koje se bave zaštitom okoliša u okviru projekta »Studija procjene postojećih potreba NVO–a. **Gospodarstvo i okoliš**, br. 24.
- Pongs, A. (1999). **In welcher Gesellschaft leben wir eigentlich?** München: Dilemma Verlag.
- Prittwitz, V. von (1990). **Das Katastrophenparadox.** Opladen: Leske + Budrich.
- Reheis, F. (1996). **Die Kreativität der Langsamkeit.** Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Rifkin, J. (1995). **Das Ende der Arbeit und ihre Zukunft.** Frankfurt.
- Rifkin, J. (1998). **Biotech Century. The Coming Age of Genetic Commerce.** Puinguin Putnam.
- Ristić, Z. i Dedić, D. (1997). Promjena percepcije opasnosti, stavova i znanja o nuklearnim elektranama uslijed neposrednog iskustva s nuklearnom elektranom »Kriško«. **Socijalna ekologija**, 6(1–2):37–51.
- Rogić, I. (1996). Prinos poredbenoj analizi ekološkog horizonta prve i druge hrvatske modernizacije. **Socijalna ekologija**, 5(4):489–499.
- Saage, R. (1996). **Utopieforschung.** Darmstadt: Primus.
- Seiki, K. i Yamaguchi, T. (1999). Ein weltweiter Technologiepakt fürs 21. Jahrhundert. U: Weizsäcker, E. U. von (1999). **Das Jahrhundert der Umwelt.** Frankfurt/New York: Campus. S. 112–143.
- Štulhofer, A. i Kufrin, K. (1996). Od obilja do altruizma i druge ekološke priče. Postmaterijalistički sindrom i ekološke vrijednosti. **Socijalna ekologija**, 5(2):171–184.
- Weis, M. (1995). Zaštita okoliša i privatizacija u Hrvatskoj. **Gospodarstvo i okoliš**, 3(3):17.
- Weizsäcker, E. U. von (1999). **Das Jahrhundert der Umwelt.** Frankfurt/New York: Campus.
- Wosskamp, W. von (1985). **Utopieforschung (Bd. I–III).** Frankfurt: Suhrkamp.
- Zaštita okoliša u pravnom sustavu Republike Hrvatske (zbirka propisa).** Zagreb: Sabor RH. Zastupnički dom.

PERCEPTION OF SOCIETY AND ENVIRONMENT: TEN YEARS AFTER SOME COMPARATIVE INDICATORS IN SURVEYS OF 1988 AND 1998

Ivan Cifrić
Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

In this paper compared are the results of two surveys from 1988 (N=521) and 1998 (N=577), carried out on a sample consisting of secondary school and university students from five fields: education, medicine, machine engineering, technology, agronomy. Included were five faculties of the University of Zagreb and respective secondary schools. The author was interested in the question whether a change in the type of society brought about a change in young people's attitudes. Compared are answers in both researches.

In the first part of the paper listed are some features characterizing the changes that took place in this decade. Highlighted are the ways of searching for new visions of the world. Special attention is paid to the transitional changes in Croatia (as compared to the situation before 1990): changes of the political system, institutional organization in environmental protection, and changes of the value system.

In the second part of the paper compared are the results from both surveys concerning the interest in environmental protection, the perception of an ideal society, pollution, issues of ecological development, topical problems in environmental protection, the role of various agents in environmental protection, etc.

The results show that there is no difference in the perception of the most of the perceived problems in both surveys. The young prefer a society that reduces environmental risks and spares natural resources. The conclusion is that in spite of the changes in the Croatian society there are no radical changes in the environmental consciousness of the young. The attitude changes refer to some practical problems: the more important seem to be social changes and job; acute are air pollution, garbage and reduced arable land.

Key words: Croatia, development, environmental protection, ideal society, the young, transition, values

WAHRENEHMUNG VON GESELLSCHAFT UND UMWELT: EINE JAHRZEHN DANACH EINIGE VERGLEICHSINDIKATOREN DER STUDIEN VON 1988 UND 1998

Ivan Cifrić
Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Verglichen werden Ergebnisse zweier Studien, die 1988 (N=521) und 1998 (N=577) an den aus Studenten und Gymnasiasten bestehenden Stichproben in den folgenden fünf Bildungsbereichen durchgeführt wurden: Pädagogik, Medizin, Maschinenbau, Technologie, Agronomie. Umfaßt wurden fünf Fakultäten an der Universität Zagreb und entsprechende Fachmittelschulen. Der Autor wollte ermitteln, ob es durch die Änderung des Gesellschaftstypus auch zu einer veränderten Meinung der Jugendlichen gekommen ist. Verglichen wurden Antworten auf jene Fragen, die in beiden Studien vorkommen.

Im ersten Teil der Arbeit werden einige Merkmale der Veränderungen behandelt, die in den vergangenen zehn Jahren weltweit stattgefunden haben. Hervorgehoben wird die Suche nach neuen Visionen der Welt. Betont werden Veränderungen in Kroatien als einem postkommunistischen Staat (im Hinblick auf die Lage vor 1990): Veränderungen des politischen Systems, institutionalisierter Umweltschutz, Veränderungen des Wertesystems.

Der zweite Teil der Arbeit bietet eine vergleichende Analyse der Ergebnisse zweier Studien hinsichtlich des Interesses am Umweltschutz, der Wahrnehmung einer idealen Gesellschaft, der Verschmutzung, der Umwelt- und Entwicklungsfragen, der akuten Probleme im Umweltschutz, der Rolle verschiedener Akteure im Umweltschutz, u. a.

Die Ergebnisse zeigen, daß in den Studien keine Unterschiede in der Wahrnehmung von perzipierten Problemen zu beobachten sind. Jugendliche bevorzugen eine Gesellschaft, die das Umweltrisiko vermindert und die Naturressourcen spart. Der Autor kommt zu dem Schluß, daß es trotz der Veränderungen in der kroatischen Gesellschaft zu keinen radikalen Veränderungen im Umweltbewußtsein der Jugendlichen gekommen ist. Die Veränderungen beziehen sich auf einige praktische Probleme: bevorzugt werden gesellschaftliche Veränderungen und Arbeitsplätze; als akut werden die Luftverschmutzung, der Abfall und eine Verminderung bebaubarer Flächen angesehen.

Grundausdrücke: Entwicklung, Kroatien, ideale Gesellschaft, Jugendliche, Transition, Umweltschutz, Werte